

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»
Кафедра всесвітньої історії і методології науки**

**ІСТОРІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК**

методичні рекомендації до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти
за першим (бакалаврським) рівнем за спеціальністю
014 Середня освіта (історія)

Одеса - 2021

УДК: 340:030(091)(075.8)

Укладач:

Бакланова Наталія Михайлівна, кандидат політичних наук, доцент

Рецензенти:

1. Наумкіна С.М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського;
2. Бабіна В.О.- кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та права Державного університету «Одеська політехніка».

Друкується згідно з рішенням Вченої ради Державного Закладу «Південноукраїнський національний державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» (протокол № від 2021 року)

Бакланова Н. М.

Історія політико-правових вчень. Термінологічний словник: методичні рекомендації до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти. – Одеса: ПНПУ, 2021. – 64 с.

Словник містить основні фундаментальні терміни і поняття, що використовуються у вивченні навчальної дисципліни «Історія політико-правових вчень».

© Південноукраїнський національний державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, 2021

© Бакланова Н.М., 2021

ПЕРЕДМОВА

Багато передових умів людства присвятили себе створенню концепцій держави і права, які б могли пояснити генезис цих феноменів, їх сутність; визначити шляхи та способи їх подальшого розвитку для найбільш ефективного виконання своїх функцій та задоволення відповідних потреб окремих індивідів, соціальних груп, націй, народів і всього людства. Динаміка формування таких теорій віддзеркалює процес пізнання людиною навколишнього світу, зміни цивілізаційних епох, трансформації в економічній та соціальній структурі суспільств, регіональні особливості суспільного розвитку. Тому розуміння сучасної держави і сучасних правових систем Світу базується, передусім, на узагальненні поглядів попередників. Аналіз здобутків і прорахунків теоретичних концепцій та практики державотворення і правотворення дає можливість оцінити позитивні якості сучасних держави і права, зрозуміти корені та тенденції тих або інших явищ у сучасному державному і правовому житті, простежити взаємовплив та взаємозв'язки відповідних ідей та поглядів у часі і просторі. Вивчення історії ідей, теорій, вчень про політику та право у такий спосіб допомагає вдосконалювати сучасність, в першу чергу, скрізь призму формування власної правосвідомості та правової культури.

Пропонований словник фундаментальних термінів, терміносполучень та понять має надати здобувачам вищої освіти додатковий навчально-довідковий матеріал з формування основного змісту політико-правової думки людства на протязі його розвитку. Глибше зрозуміти ідеї і вчення, що стосуються держави, її суті, її форми та бажаної організації і, відповідно, права, окремих державно-правових інститутів та теорії і концепції про ідеальні або бажані форми державно-правового буття.

А

АБОЛІЦІОНІЗМ (від лат *abolitio* - скасування, знищення) - суспільний рух, налаштований на припинення дії певного закону, на відміну або скасування якогось урядового рішення, на усунення когось з керівної посади.

АБСОЛЮТИЗМ (від франц. *absolutisme*, від англ. *absolutism*, від лат. *absolutus* - необмежений, безумовний) - абсолютна монархія; самодержавна влада, форма держави, при якій монарху належить необмежена верховна влада, що виключає участь народу в законодавстві і контролі за виконавчою владою. А. - одна з форм автократії.

АБСОЛЮТНА ВЛАДА (*absolute power/ authority* – повна влада, абсолютні повноваження) – безмежна, нічим і ніким не контрольована влада того чи іншого суб'єкта (монарха, ватажка мафії, вождя, фюрера і т.п.).

АБСОЛЮТНА МОНАРХІЯ - це монархія, в якій монарх не обмежений конституцією, здійснює законодавчу діяльність, формує, контролює та очолює уряд, контролює відправлення правосуддя та здійснення місцевого самоврядування.

АВАНТЮРИЗМ ПОЛІТИЧНИЙ (від франц. *aventure* - природа) - політичні наміри й дії, що спираються на віру та обман, спрямовуються на здійснення мети, заснованої на уявленнях, бажаннях, міфічних переконаннях без урахування реальних політичних сил і можливостей, розрахованої на випадковий успіх.

АВТАРКІЯ (від грец. *autarkeia* - самозадоволення) - політика та ідеологія, спрямована на відокремлення економіки однієї держави чи групи держав від економіки інших країн з метою створення замкнутої системи господарювання, зорієнтованої на самозабезпечення.

АВТОНОМІЯ (від грец. *autonomia* - незалежність) – форма самоуправління частини території унітарної, а іноді й федеративної держави, яка наділена самостійністю у вирішенні питань місцевого значення в межах, установлених центральною владою. Населення автономної одиниці часто користується ширшими правами, ніж населення адміністративно-територіальних одиниць.

АВТОРИТАРИЗМ (від лат. *autoritas* - вплив, влада) - антидемократична та антиправова концепція і практика здійснення влади; політичний режим, за якого влада одноосібного правителя чи правлячої групи осіб не обмежується правом, представницькими інститутами і системою поділу влади. А. є антиподом демократії, оскільки він не визнає народ верховним джерелом влади, а також вільні конкурентні вибори вищих органів держави.

АВТОРИТАРНИЙ РЕЖИМ - це форма антидемократичного політичного режиму, за якого державна влада спирається, як правило, на військово-каральний апарат, соціальну та партійну популістську ідеологію.

АГІТАЦІЯ (від лат. *agitatio* - надавання руху) - цілеспрямована усна і друкована діяльність, що має своїм завданням здійснювати політичний вплив на суспільну й індивідуальну свідомість шляхом поширення різних ідей, поглядів, гасел, переконань, а також залучення людей до активної соціально-політичної діяльності. Для агітації можуть активно використовуватись засоби масової інформації, а також мітинги, демонстрації, збори.

АГРЕСІЯ (від лат. *aggressio* - напад) – несумісне з Уставом ООН пряме чи опосередковане застосування сили однією державою (чи групою держав) проти іншої, яке має на меті захоплення території, скасування або обмеження державної незалежності, насильницьке підкорення її населення.

АКТИВНІСТЬ ПОЛІТИЧНА (від англ.- *political activity*) - енергійна, наполеглива діяльність особистості, групи, різних політичних сил і організацій, спрямована на досягнення певних соціально-економічних і політичних цілей. Фундаментальну основу А.п. складають конкретні інтереси, а її могутнім стимулятором є процеси демократизації громадського життя. Це діяльна життєва позиція людини, що виражається в спрямованості її мислення, поведінки, вчинків, у принциповості, послідовності відстоюванні своїх поглядів. А.п. може виявлятися як у конструктивні діяльності громадян, партій, лідерів, що відповідає інтересам суспільства, його консолідації і стабільності, так в негативних формах, наприклад, у націоналізмі, сепаратизмі, екстремізмі і тощо.

АКЦІЯ ПОЛІТИЧНА (*political action*, від лат. *actio*) – активна дія, спрямована на досягнення якоїсь політичної мети політичними засобами. Такого роду акції різноманітні, їхня ефективність обумовлюється як змістом діяльності суб'єктів, які їх здійснюють, так і об'єктів, на які вони спрямовані. А також може мати на меті як стабілізацію життя суспільства, так і її дестабілізацію, носити як мирний, ненасильницький характер, так і здійснюватися у формі збройного протистояння, екстремізму, насильства. Вміння правильно намітити і здійснити необхідні акції, передбачати їхні результати і наслідки є найважливішим показником, ще характеризує дії тієї чи іншої владної особи, політичного лідера, його команди.

АЛЬТЕРНАТИВА В ПОЛІТИЦІ (від лат *alter-* одне з двох; *alternative in the policy*) — необхідність вибору однієї з двох чи декількох взаємовиключних можливостей при вирішенні того чи іншого питання політичної діяльності. Альтернативна ситуація в політиці, владній практиці припускає зважений, аргументований, науково обгрунтований, кваліфікований підхід до вибору найбільш ефективного варіанта обговорення і вирішення політичних проблем, завдань, що назріли.

АНАРХІЗМ (від грец. *anarchia* - безвладдя) - ідейно-теоретична й суспільно-політична теорія, в основу якої покладено заперечення інституціонального, насамперед державного, управління суспільством.

АПАРАТ ДЕРЖАВИ - це конституційно передбачена та юридично впорядкована система державно-владних структур, наділених визначеними повноваженнями представницького, управлінського та судового характеру, через які безпосередньо здійснюється державна влада, реалізуються функції держави.

АПАРТЕІД — розподіл людей за расовою ознакою з метою встановлення і підтримання панування однієї расової групи.

АРИСТОКРАТІЯ (від грец. *anstokratia* - влада найкращих, найзнатніших) - форма правління, за якої державна влада належить привілейованій меншості; вищий, привілейований стан (група) певного суспільства, що володіє

особливими правами чи можливостями. Основні теоретичні ідеї А. сформульовані ще в епоху Античності (Платон, Аристотель, Цицерон). Тоді ж з'явилася і перша критика недоліків політичної діяльності родової А. А. існувала як альтернатива монархії, демократії і тиранії. Традиційно виділяють два види А. – родова (“еліта крові”) і духовна (“мерітократія”, або “еліта знання”).

АРМІЯ (від франц. *armee*, англ. *army*, від лат. *armare* — озброювати) - один з найважливіших органів держави і влади, часто вирішальним чином впливає на їхні долі: 1) сухопутні війська; 2) сукупність збройних сил; 3) оперативне об'єднання; 4) у переносному значенні сукупність людей, об'єднаних загальною ознакою (наприклад, армія безробітних).

АРТХАШАСТРА – видатна пам'ятка філософської, політичної, економічної думки Стародавньої Індії. У вигляді трактату подано обширний матеріал, що є яскравим свідченням високого ступеня зрілості давньоіндійської політико-правової думки. Це своєрідний poradnik правителю з найрізноманітніших питань внутрідержавного життя.

Б

БАГАТОПАРТІЙНА СИСТЕМА – цілісне утворення, що формується всередині політичної системи суспільства на основі усталених зв'язків між політичними партіями, які відрізняються програмними настановами, тактикою, внутрішньою структурою. Б.с. є одним із критеріїв розвиненої політичної системи суспільства та її атрибутів; існує лише в демократичних країнах із чітким правовим регулюванням соціально-політичного життя та наявністю громадянського суспільства.

БАНКРУТСТВО ПОЛІТИЧНЕ (від іт. *bankotta* - крах, провал, руйнування) - провал у діяльності правлячих кіл держави, тієї чи іншої політичної партії,

окремих політичних діячів; їхня неспроможність виконати обіцянки і зобов'язання, дані своїм прихильникам, виборцям, членам тих чи інших суспільних і політичних організацій, що підтримували їх, громадянам усієї країни.

БЕЗВЛАДДЯ (від англ. - *anarchy*) - кризовий стан у житті суспільства, відсутність державної влади керівників, їхнє самоусунення від чіткого й енергійного виконання своїх обов'язків.

БЕЗЗАКОННЯ (від англ. - *lawless*) - 1) порушення законів; 2) відсутність відповідних законів; 3) акт, вчинок, який не узгоджується з вимогами законів, який обходить їх.

БЕЗМЕЖНА ВЛАДА (від англ. - *boundless power*) - не має визначених меж, безмежна влада, а також влада надмірна, яка таким чином завдає шкоди своєму авторитетові і уявленням людей про демократичний устрій суспільства.

БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНА - сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які забезпечують стабільний розвиток суспільства, захист кордонів від внутрішніх і зовнішніх загроз, стійкість до несприятливих зовнішніх і внутрішніх впливів.

БІКАМЕРАЛІЗМ (від англ. *bicameral* – двопалатний) – двопалатне влаштування найвищого законодавчого і представницького органу в державі. Верхні палати парламенту держави, як правило, виконують контрольну функцію щодо дій та рішень нижньої палати й уряду, а подекуди мають також право законодавчого вето. У федеративних державах вони виконують функції репрезентації й захисту інтересів суб'єктів федерації. У двопалатних парламентах нижні палати обираються безпосередньо населенням, членами ж верхніх палат стають внаслідок загальних виборів (сенат США), делегування урядів суб'єктів федерації (бундесрат ФРН) або ж спадкоємного наслідування (палата лордів у Великій Британії).

БІХЕВІОРИЗМ (від англ. *behavior* - поведінка) - наука про поведінку. 1) один з методів вивчення суспільних явищ з позиції психології поведінки індивіда; 2) один з основних напрямків аналізу соціальних і політичних процесів у науці західних країн.

БОРОТЬБА ПОЛІТИЧНА - явище політичного життя, в основі якого лежить зіткнення інтересів різних політичних сил, кожна з яких прагне досягти певної політичної мети.

БУРМІСТР - вищий керівник міста з адміністративною і судовою владою в містах з Магдебурзьким правом на території Речі Посполитої та Війська Запорозького; голова магістрату міста, посада аналогічна сучасній посаді мера. У Польщі ця посада виникла в XIII ст. Бурмістр був головою міської ради, а вибирали його члени ради зі свого середовища. В XIX ст. посади бурмістра й голови ради були розділені.

БЮРОКРАТ (від фр. *bureaucrate*, англ. *bureaucrat*) -1) посадова особа, що виконує свої обов'язки формально; 2) особа, що належить до бюрократії.

БЮРОКРАТИЗМ (від франц. *bureaucratic* -бюрократія) - 1) система казенно-формального керування, ведення важливих державних і суспільних справ, коли через чисто чиновницьке ставлення осіб і установ пригнічуються головні інтереси, а справа страждає; 2) прояв канцелярщини, тяганини, формалізму на місцях, у діловому і політичному житті і навіть в органах влади, що завдає шкоди інтересам фізичних і юридичних осіб, тих чи інших установ і суспільства в цілому.

БЮРОКРАТІЯ (від франц. *bureau* — бюро, канцелярія і гр. *kratos* — влада, панування) вищий, привілейований прошарок чиновників - адміністраторів у державі; ієрархічно організована система управління державою чи суспільством із допомогою особливого апарату, наділеного специфічними функціями та привілеями.

В

ВАРВАРСЬКІ ПРАВДИ (від лат. *Leges barbarorum*, буквально — закони варварів) — записи звичаєвого права германських племен ранньофеодального періоду (V—IX ст.), які розселилися на території колишньої Римської імперії, засновували свої держави. Найдавніші: Вестготська (2-а пол. 5 ст.), Салічна (кін. 5 ст.), Бургундська (кін. 5 — поч. 6 ст.), Рипуарська (6—7 ст.), Баварська (серед. 8 ст.), Алеманська (кін. 6—8 ст.). Відомі також Саксонська, Фризька, Тюринзька. Відомі і Англосаксонські правди. Всі вони відбивають різні етапи переходу від родового ладу до феодального. З усіх «варварських правд» особливу цінність для історико-правової науки являє «Салічна Правда», оскільки її зміст відображає соціально-економічні і політичні процеси ранніх етапів розвитку класового суспільства, держави і права. Із зміцненням феодальних відносин В. п. втрачають своє значення.

ВАСАЛІТЕТ (від франц.,лат. – слуга) у середні віки система відносин особистої залежності одних феодалів (васалів) від інших (сеньйорів). Сформувався в Західній Європі у VIII—IX ст., найбільшого розвитку набув за часів феодальної роздробленості у XII ст.

ВЕЛИКА ХАРТІЯ ВОЛЬНОСТЕЙ - документ англійського феодального права(15.VI 1215р. підписан королем Іоанном Безземельним),який поклав початок світовому і європейському конституційному процесові. Вважається наріжним каменем прав і свобод людини, недоторканності особистості, її майна, обмеження королівської сваволі, реального розмежування повноважень владних структур, процесу демократизації, парламентаризму і навіть конституційної юстиції. Формально чинна донині. Складається з 63 статей, розміщених без будь-якої системи.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНА - різновид соціальної відповідальності, що означає морально-психологічну настанову суб'єктів політики, засновану на глибокому розумінні сенсу й наслідків політичної діяльності.

ВІЗАНТІЙСЬКА ІМПЕРІЯ (395–1453) – середньовічна держава, східна частина Римської імперії. У староруських і старослов'янських літописах

згадується як Християнське і Грецьке царство та Романія (походить назва сучасної Румунії). Назву „Візантійська імперія” отримала в працях істориків після свого падіння, вперше – від нім. вченого Ієроніма Вольфа 1557 р. і походить від середньовічної назви Візантій – поселення, яке існувало на місці сучасного Стамбула (Царгорода, Константинополя) до розбудови його Костянтином Великим, тобто Візантійська імперія – та з Римської імперії, центром якої було місто Візантій. Жителі імперії, серед яких були предки сучасних греків, південних слов'ян, румунів, молдаванів, італійців, французів, іспанців, турків, арабів, вірменів та ін. називали себе ромеями або римлянами. Саму імперію називали „Романія”, але нерідко іменували її державою ромеїв. Столиця – Константинополь (античний Візантій, болгарський Царгород, тепер Стамбул).

ВІЙСЬКОВА ДОКТРИНА (від англ. *-military/defence doctrine*) – система офіційних поглядів і положень у конкретній державі (які не завжди і не в усьому підлягають розголосу), що встановлюють порядок військової розбудови, підготовки держави і її збройних сил до можливої війни, до захисту Батьківщини.

ВІЧЕ - народне зібрання, форма громадського волевиявлення часів Київської Русі. Існувала поряд із владою князя і була безпосереднім продовженням родоплемінних порядків, коли всі члени роду брали участь у вирішенні спільних справ.

ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ (1789–1799) – протягом цього часу республіканський устрій замінив абсолютну монархію у Франції і спричинив радикальні зміни у французькому суспільстві. Французька революція вважається головним переломним моментом в історії західної демократії – як епоха переходу від віку абсолютизму і аристократії, до віку демократії і участі широких верств населення в житті країни.

ВЕТО (від лат. *veto*- забороняю) - передбачений конституціями деяких країн акт, завдяки якому глава держави або верхня палата парламенту можуть

призупинити впровадження законів або рішень, прийнятих парламентом чи його нижньою палатою.

ВЗЯТТЯ ВЛАДИ (від англ.- *taking/seizure/capture of the power*) - оволодіння владою з метою її використання у своїх інтересах, радикальної перебудови, ліквідації старої влади і т.п. Є результатом, як правило, вольової насильницької акції (змова, повстання, революція і т.д.).

ВИБОРЕЦЬ (від англ.-*elector, voter*) - 1) особа, що володіє виборчим правом, що бере участь у виборах, референдумі, голосуванні, здатна визначати долю влади у справді демократичному суспільстві; 2) представник, уповноважений виборцями для виборів кого-небудь; 3) громадянин, що має право безпосередньо голосувати за того чи іншого кандидата на посаду голови держави чи в парламент.

ВИБОРИ - процедура обрання або висунення певних осіб способом відкритого чи закритого (таємного) голосування; найбільш поширений, механізм створення органів та інститутів влади.

ВИБОРЧА СИСТЕМА (від лат. *electoral system*) - порядок організації і проведення виборів у представницькі органи влади, сукупність правил і прийомів, що забезпечують певний тип організації влади, участі громадян у формуванні органів влади, вираження волі тієї частини виборців, що відповідно до закону вважається достатньою для визнання результатів виборів. Затвердилися три основних типи виборчих систем — мажоритарна, пропорційна і змішана.

ВИБОРЧЕ ПРАВО - система правових норм, що регулюють порядок утворення в Україні органів законодавчої влади, обрання президента, органів місцевого самоврядування та взаємовідносин між виборцями і виборчими органами.

ВИКОНАВЧА ВЛАДА - одна з трьох гілок державної влади, яка організовує та спрямовує внутрішню й зовнішню діяльність держави, забезпечує здійснення втіленої в законах волі суспільства, охорону прав і свобод людини.

ВЛАДА - це авторитет, що має можливість і здатний здійснювати свою волю, підкоряючи їй суспільство, управляти та розпоряджатися діями його членів.

ВЛАДА НАРОДУ (*power of the nation/people*) - загальна, встановлена законом участь населення країни у керуванні державою, державними і суспільними справами. У певному сенсі — це ідеал суспільного устрою, до якого прагнуть прогресивні мислителі, партії і народ.

ВЛАДА ПАРТІЇ - вплив (нерідко без достатніх підстав і повноважень) тієї чи іншої партії на своїх членів, а також і спроба впливати на населення в цілому чи його конкретні прошарки.

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА - діяльність державних органів, установ, правлячих партій, спрямована на узгодження інтересів окремих верств населення країни, на певне їх підпорядкування та можливе за конкретних умов задоволення, на збереження існуючого стану в суспільстві - або на цілеспрямоване його перетворення, на забезпечення цілісності, взаємозв'язку і взаємодії окремих сфер суспільства.

ВОЖДЬ (від англ. *leader*) - поняття, яке походить від дієслова "водити" (керувати). Звідси і ватажок, і вожатий, і вождь; 1) загальноновизнаний ідейний, політичний керівник; 2) у старовину: воєначальник, проводир. Нині поняття В. іноді вживається в суто негативному, осудливому значенні для характеристики жорстокого чи збанкрутілого правителя того чи іншого масштабу. Звідси і вождізм як свого роду ідеологія і практика.

ВОЛЮНТАРИЗМ (від лат. *voluntarius* - залежний від волі) - позиція суб'єкта політики, згідно з якою головним чинником досягнення поставленої мети є воля, особисті прагнення й політичні наміри.

ВОЛЯ ПОЛІТИЧНА (*political will*) - здатність суб'єктів політики (особистості, соціальної групи, партії і т.д.) проявляти наполегливість у виборі мотивів до дії, до досягнення поставленої мети. З огляду на різноманіття політичних ситуацій, які вимагають швидкої вольової регуляції, політична воля є не одноразовою реакцією на виклик часу, а постійним імпульсом, стимулятором до дії. Ефективність вольових дій, їхній характер залежать від

організованості, єдності, психологічних установок і стійкості суб'єкта, наявності сильних лідерів, здатних правильно орієнтуватися в політичних ситуаціях.

ВОТУМ (від англ.- *vote*- голос) - рішення, думка, яка виражена у формі голосування; В. довіри чи В. недовіри — вираження парламентом схвалення чи несхвалення діяльності уряду, міністра шляхом голосування.

ВТРАТА ВЛАДИ (від англ.- *loss of power*) — втрата влади через різні причини, позбавлення частини чи усіх владних повноважень. Як правило, це процес незворотній.

Г

ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ - система матеріальних і нематеріальних умов і засобів, які за безпечують реальність законності. Види гарантій законності: економічні, політичні, ідеологічні, спеціальні (правові).

ГАРАНТІЇ ПРАВ І ОБО'ЯЗКІВ - умови та конкретні засоби, які забезпечують фактичне здійснення прав і свобод людини та виконання покладених на неї обов'язків.

ГЕОПОЛІТИКА (від грец *geo* - Земля і *politika* - політика) - політична концепція, що виникла наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. і використовувала географічні дані (територія, положення, природні особливості, клімат і ін. особливості тих чи інших країн, держав, їхніх блоків і тощо) для обґрунтування тих чи інших планів, розрахунків - економічних, політичних, у тому числі, нерідко, і експансіоністських.

ГЕРБ ДЕРЖАВНИЙ - відмітний знак держави, офіційно прийнята емблема, виконана за законами геральдики й зображувана на прапорах, монетах, печатках, офіційних паперах тощо.

ГЕТЬМАНЩИНА (ГЕТЬМАНСЬКА ДЕРЖАВА) – назва в науковій літературі відновленої 1648 р. Української держави, офіційна назва – Військо Запорізьке. Столицями послідовно були Чигирин, Гадяч, Батурин, Глухів. Територія обмежувалася Київським, Чернігівським і Брацлавським воєводствами, хоча влада гетьмана поширювалася на частину Волині та білоруських земель. Московський уряд з 1654 р. обмежував права Гетьманщини. 1663 р. поділилася на Лівобережну і Правобережну, поділ закріплений Андрусівським перемир'ям 1667 р. Поділялася на полки і сотні. На Правобережжі устрій проіснував до 1714 р. На Лівобережжі – до 1783 р. Найбільш тривалим був поділ на 10 полків: Гадяцький, Київський, Лубенський, Миргородський, Ніжинський, Переяславський, Полтавський, Прилуцький, Стародубський, Чернігівський. Замість них 1781 р. були створені Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва. Гетьманщина перестала існувати.

ГЛАВА ДЕРЖАВИ - це особа, яка формально займає найвищу сходинку в державній ієрархії та здійснює верховне представництво держави у внутрішньополітичних та зовнішньополітичних відносинах.

ГЛАСНІСТЬ - один з найважливіших принципів демократизму, який полягає у невід'ємному праві кожного громадянина на отримання повної й вірогідної інформації з будь-якого питання громадського життя, що не становить державної чи військової таємниці.

ГЛОБАЛІЗМ (від франц.*global*- загальний, всесвітній) - політична практика, зорієнтована" на розв'язання локальних суспільних проблем з урахуванням їхнього взаємозв'язку з проблемами зовнішніми, більш загальними, з передбаченням їх наслідків для світових процесів.

ГЛОСАТОРИ (від англ. *gloss* – тлумачення) – західноєвропейська школа юристів, що виникла наприкінці XI ст. у Болонському університеті. Її представники основну увагу приділяли глосам (тлумаченню) Кодексу Юстиніана. Г. мали на меті вивчення власне джерел римського права

(насамперед Дигест). Вони робили глоси, тобто коментарі, зауваження (як правило, на полях та між рядками тексту) до актів римського права.

ГОЛОСУВАННЯ - безпосередній акт волевиявлення громадян під час виборів. Складається з ідентифікації (засвідчення особи) виборця, отримання бюлетеня і власне голосування.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА - один із проявів масової суспільно-політичної свідомості, що відображає ставлення народу чи певної його частини до влади; сукупна, надособиста позиція певної структурно означеної спільності людей щодо конкретних подій, проблем, рішень державних чи суспільних інститутів.

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ - це добровільне формування, створене в результаті вільного волевиявлення громадян, що об'єдналися для задоволення і захисту своїх соціальних, економічних, національних, культурних, творчих, вікових, спортивних та інших спільних інтересів.

ГРОМАДЯНИН - це людина, яка законом визнається юридично приналежною до певної держави.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО - це система взаємодії в межах права вільних і рівноправних громадян держави, їх об'єднань, що добровільно сформувалися та перебувають у відносинах конкуренції і солідарності, поза безпосереднім втручанням держави, покликаної створювати належні умови для їх вільного розвитку.

Д

ДВНАДЦЯТЬ ТАБЛИЦЬ – відоме зібрання римських законів 303–304 рр. від заснування Риму (451–450 рр. до н. е.), яке слугувало основою всього римського права та користувалося великою повагою римлян навіть тоді, коли його норми застаріли та були витіснені новими.

ДЕКЛАРАЦІЯ (від лат. *deklaro* - заявляю, оповіщаю) - офіційне проголошення державою, політичною партією, міжнародними, міждержавними організаціями головних принципів їхньої діяльності, програмних позицій, повідомлення про суттєву, принципову зміну в їхньому статусі.

ДЕЛЕГУВАННЯ ВЛАДИ (від лат. *delegation of power*) – добровільна передача влади від одного її суб'єкта до іншого на основі взаємної домовленості. Д. в. - один з основних способів функціонування політичної влади. Д. в. здійснюється як передачею повноважень народу його представникам, делегатам і політичній еліті, так і передачею місцевими органами деяких своїх функцій центральній владі.

ДЕМАГОГІЯ (від грец. *demos* - народ і *ago*- веду) - форма свідомого введення в оману широких мас, спекуляція на реальних труднощах і проблемах, потребах і сподіваннях людей з метою досягнення політичного успіху.

ДЕМОКРАТІЯ (від грец. *demos* - народ і *kratos* - влада) – форма політичного та економічного устрою суспільства, заснована на визнанні народу основним джерелом влади; тип держави, яка декларує і втілює на практиці принципи народовладдя, права і способи громадян, можливості для діяльності різних політичних сил, контроль за діями органів влади.

ДЕМОКРАТІЯ СОЦІАЛЬНА - народовладдя, влада більшості населення країни, що здійснюється через політичну систему (організацію) суспільства з дотриманням основних прав усіх його членів.

ДЕМОКРАТИЧНИЙ РЕЖИМ — це стан державного життя суспільства, за якого державна влада здійснюється на правових засадах з обов'язковим додержанням принципу її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, що збалансовані засобами їх взаємного стримування і підтримання відносної рівноваги сил, гарантуються права і виконуються обов'язки особою, державою та громадянським суспільством.

ДЕПУТАТ - повноважний та відповідальний представник народу у парламенті країни чи виборців свого виборчого округу та населення регіону у відповідних місцевих Радах народних депутатів. Депутат покликаний виражати й захищати

суспільні інтереси та інтереси своїх виборців, брати активну участь у здійсненні законодавчої та контрольної функції представницького органу.

ДЕРЖАВА - це втілена в системі спеціальних органів політико-територіальна організація суверенної влади, яка покликана здійснювати управління суспільством шляхом надання своїм велінням загальнообов'язкового характеру та можливості реалізації цих велінь за допомогою сили офіційного примусу.

ДЕРЖАВНА ВЛАДА - це система публічно-політичних, вольових відносин між державним апаратом і суб'єктами політичної системи суспільства, що ґрунтуються на правових нормах.

ДЕРЖАВНА ДИСЦИПЛІНА - це режим панування закону у взаємовідносинах органів держави, посадових осіб цих органів, інших уповноважених суб'єктів права, який ґрунтується на засадах обов'язковості і неухильного дотримання усіма і кожним суб'єктом права вимог виконання покладених на них обов'язків, здійснення діяльності виключно в межах наданих їм повноважень, непосягання на права і законні інтереси інших суб'єктів, прояву ініціативності і відповідальності у справі, дорученій їм громадянським суспільством і правовою державою.

ДЕРЖАВНА ТЕРИТОРІЯ - це просторові межі здійснення державної влади, тобто частина земної поверхні, що перебуває в межах державних кордонів та на яку поширюється її (державної влади) суверенітет.

ДЕРЖАВНИЙ ПРАПОР - це офіційний розпізнавальний знак держави, символ суверенітету її народу, що існує у вигляді стягу із однієї або кількох рівновеликих або різновеликих горизонтальних чи вертикальних кольорових смуг із графічним зображенням на ньому емблеми держави або без цього.

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ - це право держави самостійно вирішувати всі питання свого внутрішнього життя і зовнішніх відносин, здійснювати владу й правосуддя на своїй території.

ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ — це політико-територіальна організація держави, що визначається політико-правовим статусом її територіальних складових і

порядком та принципами їхніх відносин з державою в цілому та між собою зокрема.

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ - це сукупність нормативно закріплених офіційних знаків, що юридично уособлюють суверенну державу і є засобами її ідентифікації в системі внутрішніх і міжнародних правовідносин.

ДЕСПОТІЯ - це форма політичного режиму, яка характеризується зосередженням в руках однієї особи (деспота) всієї повноти влади з одночасною її централізацією, відсутністю політичних та будь-яких інших свобод і жорстокими методами утиску прав людей.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ (від лат. *de...* - префікс, що означає заперечення, і *centralis* - серединний) - управлінська політична система, покликана здійснювати владно значущі практичні рішення, що географічно чи організаційно перебувають поза межами безпосереднього впливу центральної влади; політичний процес, що передбачає делегування центральним урядом певних повноважень на місцевий рівень з метою оптимізації практичного вирішення питань загальнонаціональної ваги, а також втілення в життя специфічних регіонально-локальних програм.

ДЖЕРЕЛА (форми) права — це вихідні від держави або визнані нею офіційно-документальні форми вираження (джерела) і закріплення (форми) норм права, що надають їм загальнообов'язкового юридичного значення.

ДИКТАТУРА (від лат *dictatura* - необмежена влада) – нічим необмежена влада особи, класу чи іншої соціальної групи в державі, регіоні, що спирається на силу, а також відповідний режим (скажімо, Д. пролетаріату); тимчасовий авторитарний режим, що вводиться на строк дії надзвичайних обставин для вжиття рішучих заходів, спрямованих на виведення країни з кризового стану (приміром, Д. генерала Піночета в Чилі).

ДИЛЕТАНТИЗМ ПОЛІТИЧНИЙ - (від італ. *dilettante* - розважальник, забавник) - заняття політикою без серйозної спеціальної підготовки, лише на підставі верхоглядних уявлень про неї.

ДИСИДЕНТ (від лат. *dessidens* - незгідний) - людина, що перебуває в морально-політичній опозиції до влади, домінуючих у державі ідей та цінностей. Явище Д. та дисидентського руху характерне для держав з тоталітарними та авторитарними режимами.

ДИСКРЕДИТАЦІЯ (від франц. *discrediter* - підривати довіру) - умисне зганьблення чийогось імені, підриг довіри, приниження чиеїсь честі, гідності, авторитету. У політиці вживається як один із засобів боротьби з противниками, досягнення успіху в перевиборних змаганнях.

ДИСКРИМІНАЦІЯ (від лат. *discriminatio* - розрізнення, розділення) - свідоме обмеження свободи діяльності учасників політичного процесу; часткове чи повне, тимчасове чи постійне позбавлення тих чи інших учасників політичного життя їхніх конституційних та інших прав і свобод.

ДИСПУТ (від англ. *dispute* – спір, суперечка) – спір на наукову, літературну та іншу тему, що відбувається перед аудиторією.

ДІАСПОРА (від грец. *diaspora* - розсіяння) - розпорошення, розселення по різних країнах народу, вигнаного обставинами, завойовниками або й власною владою за межі батьківщини; уся сукупність вихідців з якоїсь країни та їх нащадків, які проживають поза її межами.

ДОГМАТИЗМ (від грец. *dogma* - вчення, усталена думка) - однобічне, некритичне, схематичне мислення, що спирається на догми, на застигли й незмінні формули, без урахування реальних умов, потреб життя і практики.

ДОСВІД ПОЛІТИЧНИЙ (від грец. *political experience*) – узагальнені результати, висновки, уроки, отримані з минулої і дійсної практики політичної діяльності різних суб'єктів політики, що діють як на внутрішній, так і на світовій арені. Узагальнення досвіду - одна з важливих функцій політики, здійснення якої вимагає глибоких знань історії політичної думки, політології, кратології, соціології й інших наукових дисциплін. Д.п. -позитивний чи негативний, результативний, ефективний чи безрезультатний, марний, глобальний, світовий чи місцевий, помилковий — стимулює пошук нових

політичних рішень і орієнтирів, нових прогнозів, форм і методів політичної і владної діяльності.

ДОТРИМАННЯ НОРМ ПРАВА — це форма реалізації заборонних юридичних норм, яка полягає у пасивній поведінці суб'єктів права, утриманні від заборонених діянь.

Е

ЕГАЛІТАРИЗМ (від франц. *egalite* - рівність) - теорія, що обстоює пріоритет рівності як принцип організації суспільства.

ЕДИКТ (від англ. *edict* – едикт, указ) – 1) У Стародавньому Римі – заява, припис, наказ, що містив програму діяльності посадової особи (претора, консула); 2) Особливо важливий указ імператорів чи королів у різних державах.

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – занепад, загострення господарських суперечностей, складний стан в економіці, характеризується надвиробництвом товарів порівняно з попитом на них, скороченням виробництва, зростанням безробіття, зниженням життєвого рівня народу.

ЕКСПАНСІЯ – розширення сфери панування, впливу, поширення чогонебудь за початкові межі (територіальна, економічна і політична експансія). Прагнення держави до захоплення нових територій, колоній, ринків збуту в інших країнах.

ЕКСТРЕМІЗМ (від лат. *extremus* - крайній) - в ідеології й політиці схильність до крайніх поглядів і способів досягнення певних цілей. Екстремісти виступають проти існуючих громадських структур та інститутів, намагаючись підірвати їхню стабільність, розхитати й ліквідувати їх силою заради своїх групових цілей.

ЕЛІТА ПОЛІТИЧНА (від франц. *elite* - краще, добірне) - меншість суспільства, що являє собою достатньо самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену видатними психологічними, соціальними й політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні та здійсненні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або здійснення впливу на неї.

ЕЛЕКТРОРАТ (від лат. *elector* - виборець) - громадяни, які мають право голосу для участі в політичних виборах. Рішення і настрої Е. визначають склад виборних органів влади, впливають на позиції політичних лідерів та партій.

ЕТАТИЗМ (від франц. *etat* - держава) - поширення активності та впливу держави на соціально-політичне життя із застосуванням централізації, бюрократизації та концентрації політичної влади.

ЕТИКА ПОЛІТИЧНА – 1) специфічна дисципліна, що склалася в межах політичної філософії і вивчає вплив моральних принципів, норм і уявлень людей на політику, а також вплив політики на мораль; 2) нормативна система, що сформувалася на базі морального усвідомлення людьми своїх політичних цілей і цінностей; своєрідний синтез моральної і політичної свідомості, форма внутрішньої єдності критеріїв морального вибору людини і її політичного ціле покладання.

ЕТНОС (від грец. *ethnos* - народ, плем'я) - позачасова, позатериторіальна, поза державна спільнота людей, об'єднаних спільним походженням, культурою, мовою, історією, традиціями та звичаями, самосвідомістю та етнонімом (назвою).

Є

ЄРЕСЬ (від грец. *αἵρεσις* - вибір, напрямок, школа, вчення, секта) - переконання або вчення, сильно відмінні від загальноприйнятих або традиційних поглядів, зокрема релігійне вчення, сукупність теологічних або релігійних

доктрин, ідей, що суперечать визнаному в церкві або релігійній громаді догмату віри. Часто ставали ідеологічним «прапором» соціально-політичних рухів, засобом вияву опозиційних настроїв певних соціальних кіл щодо існуючого суспільно-політичного ладу й офіційної релігії.

З

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ — проголошена і затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Складається з преамбули і 30 статей. Є одним з найвидатніших гуманітарних документів сучасності, що стверджує пріоритет прав людини. Визначає, що здійснення проголошених Д. прав і свобод у жодному разі не повинно суперечити меті і принципам ООН. Ратифікована більшістю держав світу, в т. ч. Україною.

ЗАГАЛЬНЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО — один з основоположних принципів демократичного виборчого процесу, який означає, що до участі у виборах мають бути залучені всі громадяни країни, які досягли встановленого законом віку, без жодних обмежень, за винятком випадків, однозначно визначених законом.

ЗАКОЛОТ - таємна змова вузького кола осіб з метою здійснити збройне повалення існуючої влади або примусити її прийняти потрібне рішення.

ЗАКОН - це прийнятий з дотриманням особливої законодавчої процедури нормативно-правовий акт вищого представницького органу держави або безпосередньо народу, який регулює найважливіші питання суспільного життя, виражає волю та інтереси громадян, встановлює їх права, обов'язки та міру відповідальності, що належить застосувати за скоєне правопорушення, і має найвищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів.

ЗАКОННІСТЬ — це правовий режим точного виконання чинних законів усіма суб'єктами права у сфері правотворчості та правореалізації, в інших сферах життєдіяльності людей, режим, за якого забезпечуються права і виконуються обов'язки людиною, державою та громадянським суспільством.

ЗАКОНОДАВСТВО — це система всіх упорядкованих певним чином нормативно-правових актів певної держави, а також міжнародних договорів, ратифікованих її законодавчим органом. Звичай - це стійке загальноприйняте правило, що регулює поведінку людей в конкретному соціальному середовищі, яке склалось історично, закріплено в стереотипах та підтримується суспільною думкою.

ЗАКОНОДАВЧА ВЛАДА - одна з трьох гілок єдиної, але поділеної функціонально державної влади, сутність якої полягає у здатності держави здійснювати свою волю, впливати на діяльність і поведінку людей та їх об'єднань за допомогою законів, правових актів, рішень, що їх приймають і представницькі органи влади.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ - періодичні друковані видання та інші форми розповсюдження інформації, спрямованої на охоплення необмеженого кола осіб, соціальних груп, держав з метою оперативного інформування їх про події і явища у світі, конкретній країні, певному регіоні, зорієнтовані на виконання; специфічних функцій (контролю, спостереження, соціалізації, розвитку культури населення та ін).

ЗАХИСТ (від англ. *defence*) - 1) охорона, прагнення охоронити, зберегти від несприятливого впливу, втручання (наприклад, збройний захист держави); 2) відстоювання своїх поглядів, висновків перед вченою радою, на публіці або перед критикою, запереченнями; 3) сторона в судовому процесі, яка виконує функцію захисника.

ЗАХИЩЕНІСТЬ СОЦІАЛЬНА (від англ.- *social security* - захист) - сукупність юридичних і соціальних гарантій, що забезпечують кожному індивіду реалізацію його прав (права па життя, зайнятість, житло, освіту, медичну допомогу, рівень життя, необхідний для розвитку і самореалізації

особистості і т.п.). Гарантом З.с. виступає держава, її соціальна політика, орієнтована на виявлення і задоволення потреб соціальних груп і шарів, а також кожного громадянина суспільства.

ЗВИЧАЙ - правило поведінки людей, що склалося в процесі їх співжиття внаслідок тривалого його застосування.

ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО - формально обов'язкові до виконання звичаї загального характеру, санкціоновані і забезпечувані державою.

ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ (службовим становищем) (від англ.*abus of power/authority*) - навмисне, незаконне використання посадовою особою, держслужбовцем службового становища в корисливих цілях, яке заподіює істотну шкоду державним чи суспільним інтересам, які охороняються законом, а також правам і інтересам самих громадян і, врешті, тим особам, що переступили норми поведінки, закон і нестимуть за це покарання.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ - це особливий вид правової поведінки, який полягає у використанні громадянами своїх прав у недозволені способи, що суперечать призначенню права, внаслідок чого завдається шкода суспільству, державі та окремій особі.

ЗЛОЧИН — це вид правопорушення, що передбачений у кримінальному законі і полягає у кримінально протиправній, суспільно небезпечній, винній дії чи бездіяльності фізичної деліктоздатної особи, що посягають на соціальні цінності, охоронювані цим законом.

ЗМІШАНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ— політичний режим, який інтегрує ознаки усіх основних політичних режимів: демократичного, авторитарного, тоталітарного, анархічного та ін.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА - загальний курс держави в міжнародних справах який регулює взаємовідносини з іншими державами та міжнародними організаціями у відповідності з потребами, цілями і принципами її внутрішньої політики

ЗРІЛІСТЬ ПОЛІТИЧНА - рівень розвитку особистості, що характеризує ступінь і повноту оволодіння нею досвідом політичних відносин.

I

ІДЕОКРАТІЯ (від лат. влада + *idea* поняття) – форма політичного устрою, за якого ідеологія відіграє визначальну роль у розвитку всіх сфер суспільного життя. І. як соціальне явище виникає на зорі розвитку людства і проходить відповідні форми становлення і впливу. Традиційно вона спрямовувалась на збереження певного устрою. Найчастіше основу І. становила релігія, яка не спонукала до активних дій мирян щодо зміни сучасного світу, а пропонувала їм ідейні принципи оптимізації моделі його розуміння.

ІДЕОЛОГІЯ (від грец. *idea* - поняття і *logos* - учення) - система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відображає інтереси, світогляд, ідеали, умонастрій людей, класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики.

ІЄРАРХІЯ (від грец. *hieros*– священний та *arche*– влада, дослівно: “священна влада”) – тип, спосіб та структура відносин між людьми, суспільними групами та соціальними інститутами в процесі реалізації влади та управління, для якого характерні певні риси.

ІМПЕРІЯ (від лат. *imperium* - влада, панування) - це держава, яка характеризується насильницьким об'єднанням територій суверенних багатонаціональних держав або їх окремих складових частин.

ІМПІЧМЕНТ (від англ. *impeachment* - звинувачення) - це спеціальна процедура притягнення до юридичної відповідальності вищих посадових осіб держави (президента, міністра тощо) у випадках вчинення ними державної зради чи інших злочинів. Імплементация - це один з механізмів систематизації нормативно-правових актів, що полягає у запровадженні міжнародно-правових норм у національне законодавство.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ (від лат. *impleo*- виконувати, наповняти) - це один з механізмів систематизації нормативно-правових актів, що полягає у запровадженні міжнародно-правових норм у національне законодавство

ІНАВГУРАЦІЯ (від лат. *inauguro* - присвячую) - це урочиста церемонія вступу на пост глави держави. В різних країнах відбувається по-різному і

визначається відповідними законами й правилами. Зокрема, Президент України вступає на посаду з моменту складення присяги народів, яку він проголошує в урочистій обстановці на пленарному засіданні Верховної Ради України.

ІНДИВІД - це конкретна людина, яка має біологічно і соціально зумовлені та індивідуально виражені психофізіологічні якості.

ІНКВЕЗІЦІЯ (від лат. *inquisito* -расследование) - утворилась як структурований і впорядкований церковний орган розслідувань, який заміняв собою поодинокі випадки розслідування ересей церковною владою, громадянський самосуд та випадки розслідування ересей світською владою. Папська булла 1184 р. передбачає допомогу Церкві світській владі у справах розслідування ересей. Трибунал католицької церкви, утворений у 1231 році папою Григорієм ІХ для боротьби з ерессю. Для неї характерне: таємне слідство, використання таємних інформаторів, застосування тортур, конфіскація майна засуджених, поширення осуду на родичів і нащадків до третього покоління включно, позбавлення підслідних будь-яких прав на захист.

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АКТ - це правовий акт, який виражає волевиявлення уповноваженого державного органу або його посадової особи, що встановлює, змінює чи припиняє на основі юридичних норм права і обов'язки учасників конкретних правовідносин або міру їх відповідальності за вчинені ними правопорушення.

ІНДУЛЬГЕНЦІЯ (від лат. *indulgeo* - дозволяю, у римо-католицькій церкві)- грамота про відпущення гріхів, яку видавала католицька церква від імені папи римського за певні заслуги перед церквою, а також за гроші. Практикування індульгенцій постало в ранній церкві, коли сповідникам і тим, хто зазнавали мучеництва, дозволялося заступатися за покаяльників - і таким чином втихомирювати кару, накладену на них. Пізніше, схоластами було розроблено вчення про заслуги святих, які Бог надав у розпорядження церкви. Недобросовісне ставлення до індульгенцій призводило до розповсюдження

зловживання ними і було однією з головних причин атаки М.Лютера на церкву під час Реформації.

ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ – історичний процес техніко-економічного переходу від аграрного до промислових способів суспільного виробництва, який проходить через машинну стадію виробництва товарів і послуг. Поняття використовується для позначення історичної епохи європейської промислової революції, яка почалась в др. пол. XVIII ст. у Великобританії. Пізніше поступово поширилася на інші країни Європи та Пн. Америки. В Азії та Латинській Америці з середини XX ст. В СРСР – комплекс заходів із прискореного розвитку промисловості, вжитих ВКП(б) з др. пол. 1920-х до кін. 1930-х рр.

ІНКОРПОРАЦІЯ (від англ.*incorrupt* – 1) незіпсований, незмінний; 2) Чесний – спосіб систематизації законодавства, який полягає в об'єднанні за певним критерієм групи нормативно-правових актів в одній збірці.

ІНСТИТУТ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ – складається із зафіксованих і документально закріплених норм, що визначають місце і роль глави держави в державному механізмі та його взаємовідносини з іншими органами держави, юридичні передумови наділення такою владою, встановлюють порядок заміщення посади глави держави, закріплюють повноваження глави держави, спосіб організації та функціонування глави держави. І. г.д. виник одночасно з появою державних форм організації суспільного життя.

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ — це відносно відокремлена частина державної структури, що користується певною автономією.

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА — це система нормативних розпоряджень в межах конкретної галузі законодавства, які регулюють певну групу якісно однорідних суспільних відносин.

ІНСТИТУТ ПРАВА - система юридичних норм, що регулюють певну групу однорідних суспільних відносин у межах галузі права.

ІСТЕБЛІШМЕНТ (від лат. *establishment* - установа) - правляча еліта, керівні кола якоїсь держави політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

ІСТОРИЗМ – принцип історизму сприяє з'ясуванню конкретного соціально-історичного стану досліджуваного політичного об'єкта.

К

КАНОН (від англ. *canon* – правило, норма, закон) – 1) Правило чи догмат із питань віри або виконання релігійних обрядів, установлених найвищою церковною владою як закон. 2) Твердо встановлене правило, усталена норма. 3) Список зібрання релігійних книг, узаконених церквою як Святе Письмо.

КАНОНІЧНЕ ПРАВО - сукупність норм християнського права, встановлених церковними соборами, що визначають організацію церкви, її внутрішній розпорядок, відправлення культу, а також норми моралі, родинних відносин і певною мірою норми цивільного, кримінального та судового права (за умови, якщо вони санкціоновані і забезпечуються державою).

КАПІТАЛІЗМ (ринкова економіка, вільне підприємництво) – економічна система, домінуюча в Західному світі після краху феодалізму, при якій більша частина засобів виробництва знаходиться в приватній власності, а виробництво і розподіл відбуваються під впливом ринкових механізмів.

КВІРИТИ (від лат. *quiritus* – списоносний, епітет обоженого Ромула) найдавніше позначення повноправних римських громадян. В той час, коли Рим був містом-державою, всі його жителі визнавалися римськими громадянами, тобто К. Римське громадянство набувалося народженням дитини в римській сім'ї, яка постійно проживала в межах міста. Дитина ставала римським громадянином з моменту її зачаття, якщо батько в цей момент був римським громадянином. Громадянство дитини, народженої поза шлюбом, визначалося

громадянством матері в момент зачаття. Звільнений раб одержував статус К., який втрачався у випадку виїзду на постійне місце проживання за межі Риму.

КВІРИТСЬКЕ ПРАВО – складова частина римського цивільного права. Найдавніше, суто римське право, що регулювало майнові відносини між римськими громадянами (квіритами). К. п. у захисті майнових прав римських громадян досить відверто надавало перевагу імушним колам громади, що особливо яскраво виявлялося при заподіянні шкоди багатим. Воно було непридатним для регулювання відносин, що склалися між квіритами, з одного боку, і неквіритами – з іншого, відзначалося обтяжливим формалізмом, стійким консерватизмом. Основним джерелом К. п. були Закони XII таблиць.

КОДЕКС - єдиний законодавчий акт, в якому систематизовано норми, що належать до певної галузі (інституту) права чи законодавства.

КОЛОНІЗМ – система воєнно-політичного та економічного поневолення слабкорозвинених країн сильнішими державами. У XVI–XVII ст. великими колоніальними державами стали Іспанія, Португалія, Голландія, пізніше Велика Британія, Франція, а наприкінці XIX – на поч. XX ст. – Німеччина, США.

КОЛОНІЯ територія або країна, що перебуває в політичній та економічній залежності від метрополії. Безпосереднє грабування колоній метрополіями, експлуатація їхніх жителів і природних ресурсів, обтяжливі податки й побори закріплювали та посилювали економічне і політичне відставання колоній.

Колоніалізм – система воєнно-політичного та економічного поневолення слабкорозвинених країн сильнішими державами. У XVI–XVII ст. великими колоніальними державами стали Іспанія, Португалія, Голландія, пізніше Велика Британія, Франція, а наприкінці XIX – на поч. XX ст. – Німеччина, США.

КОМУНА – 1) За середньовіччя в Західній Європі – міська громада, що домоглася незалежності від феодала і права на самоврядування.

2) Адміністративно-територіальна одиниця місцевого управління у Франції, Бельгії та деяких інших країнах; поселення міського чи сільського типу.

3) Колектив осіб, що об'єдналися для спільного життя на засадах спільності майна та праці. 4. Форма сільськогосподарського кооперування, де спільними є всі засоби виробництва, а споживання та побутове обслуговування здійснюються на громадських засадах.

КОНСЕНСУС (від лат. *consensus* - згода, єдність) - 1) взаєморозуміння, згода з того чи іншого суперечливого питання, що досягається в результаті зближення позицій, у дискусіях; 2) ухвалення рішення чи тексту договору на міжнародних конференціях і в міжнародних організаціях на основі досягнутої загальної згоди учасників без проведення формального голосування, якщо проти не виступає жоден з учасників проведеного форуму (даної організації); 3) один з основних засобів попередження і розв'язання політичних і соціальних конфліктів.

КОНСОЛІДАЦІЯ - це один з механізмів систематизації нормативно-правових актів, що полягає в об'єднанні кількох нормативно-правових актів, що діють в одній сфері суспільних відносин, в один нормативно-правовий акт, без зміни змісту норм права, що містяться у законодавчих актах, які систематизуються.

КОНСТИТУАЦІЙНА МОНАРХІЯ - це монархія, в якій влада монарха обмежена конституцією.

КОНСТИТУЦІЯ (від лат. *constitutio* - установа, устрій, порядок) - це основний закон держави, який закріплює державний та суспільний лад, порядок організації і здійснення державної влади, визначає основні державно-правові інститути, порядок їх організації та компетенцію, принципи взаємовідносин особи і держави і, таким чином, встановлює принципи регулювання суспільних відносин.

КОНТРАСИГНАЦІЯ (від лат. *contra* - проти, і *assigno* - ставлю печатку) - це правовий інститут, який полягає у тому, що посадова особа (прем'єр-міністр або міністр), яка скріпила своїм підписом акт глави держави, свідомо бере на себе політичну і юридичну відповідальність за цей акт і його виконання.

КОНФЕДЕРАЦІЯ (від лат. *confederatio* - спілка, об'єднання) - це тимчасовий союз суверенних держав, які об'єдналися для досягнення певних цілей

(економічних, зовнішньополітичних, військових) і з цією метою спільно здійснюють низку напрямків державної-владної діяльності, зберігаючи при цьому повну самостійність в інших сферах державного життя. Члени конфедерації зберігають свій державний суверенітет, незалежну систему органів влади, своє законодавство і передають в компетенцію Союзу лише рішення обмеженої кількості питань – найчастіше в області оборони, зовнішньої політики. Рішення щодо загальних для союзних держав питань необов'язково діє на території кожної, що входить в конфедерацію держави.

КРИТИКА ВЛАДИ (від гр. *kritike* - мистецтво розбирати, судити) –

1) кваліфікована (а часом і поверхнева) оцінка, розбір, обговорення достоїнств і недоліків влади, її типу, виду, механізму, структури, технології, наявних прорахунків, помилок, результативності, глибини рішень, задумів, підсумків їхньої реалізації і тощо; 2) гострі оцінкові судження з боку самої влади стосовно тих чи інших осіб, організацій і тощо.

Л

ЛЕГІТИМНІСТЬ (від лат. *legitimus* - згідно з законами, правомірний, законний) - здатність того чи іншого політичного режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади. Чим нижче рівень легітимності, тим частіше влада буде спиратися на силовий примус. Виокремлюють три рівні легітимності влади: ідеологічний, структурний і персоналізований.

ЛІБЕРАЛІЗМ (від лат. *liberalis* - вільний) - політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва і демократичних свобод. В основі ідей лібералізму – свобода людини, її діяльності, необхідність гарантування і захисту цієї свободи системою законів,

перед якими всі рівні. Виник у Європі у XVIII–XIX ст. в період боротьби буржуазії проти абсолютизму.

ЛІДЕР ПОЛІТИЧНИЙ (від англ. *lead* - вести, керувати схилити до чогось) - глава, керівник держави, партії, громадсько-політичної організації, руху, якоїсь громади тощо; популярний і впливовий учасник суспільного життя, який визначально впливає на нього, консолідує зусилля людей для досягнення якоїсь спільної мети.

ЛОБІЗМ (від англ. *lobby* - кулуари) - діяльність соціальних груп, які обстоюють свої особливі політичні інтереси; групи тиску на органи законодавчої та виконавчої влади.

М

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО – найбільш поширений у містах Центрально-Східної Європи варіант німецького права, що виник у 1188 р. в м. Магдебург (Німеччина, земля Саксонія). Незалежно від терену свого побутування, це право означало: міську автономію для нових поселенців (колоністів), міське самоврядування з власним судочинством, що здійснювалося через виборні органи – раду і лаву або дідичного вїйта, спадкоємне і відчужувальне право на міську нерухомість на певних умовах, постійний чинш як феодальну ренту, свободу вибору занять (у сфері торгівлі або ремеслі). Джерелом М.п. був привілей архієпископа Віхмана (1188 р.), а також правові повчання лавників – шефенів з м. Магдебург. Їх доповнив звід саксонського права „Саксонське дзеркало”, написаний бл. 1233 р. Ейке фон Репковим. Від середини XIII ст. основним джерелом вважався „Вайхбїльд”.

МАГІСТРАТИ – у Давньому Римі періоду республіки – виборні посадові особи, в руках яких зосереджувалася адміністративна і військова влада.

МАЖОРИТАРНА СИСТЕМА ПРЕДСТАВНИЦТВА (від лат. *major* - старший, великий) - система визначення результатів голосування, при якому

обраним вважається кандидат, який одержав більшість (абсолютну чи відносну) голосів виборців.

МАКІАВЕЛЛІЗМ - різновид політичної поведінки, що виправдовує будь-які засоби (в тому числі й віроломні, жорстокі) заради досягнення поставленої мети. Термін пов'язаний з ім'ям італійського політичного діяча й мислителя Н.Макіавеллі.

МАНІФЕСТ (від лат. *manifestos* - явний) - 1) урочисте письмове звертання (акт) верховної влади до населення; 2) письмове звертання громадських організацій, політичних партій чи окремих груп, осіб до певних кіл, чи верств, населенню в цілому з викладом своїх поглядів, програм чи пропонуванних планів, заходів, рішень.

МАРГІНАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО (від лат. *margo* - край, межа, границя) — поняття, що характеризує соціальні групи, з яких складається суспільство і які внаслідок еволюційних або революційних змін у суспільному житті виходять за межі раніше сталих соціальних спільнот. Це спричиняється глибоким розломом суспільних структур, розкладом і трансформацією форм господарювання та укладів життя. В екстремальних ситуаціях певні групи людей опиняються на периферії існуючих суспільних зв'язків, відчужуються від системи існуючих цінностей, але борються за їх здобуття. Слід розрізняти маргінальні верстви суспільства, яке перебуває в стані кризи, депресії, перехідного стану, й суспільства, яке переживає піднесення.

МЕМОРАНДУМ (від лат. *memorandum* - те, що треба пам'ятати) -

- 1) пам'ятний листок, нотатки для пам'яті; 2) у міжнародних відносинах - записка з викладом питань, що є предметом дипломатичних бесід;
- 3) дипломатичний документ. Може додаватися до ноти, обґрунтовуючи її зміст, чи вручатися як самостійний документ без підпису і печатки.

МЕНТАЛІТЕТ (від франц. *mentalite* - склад розуму, світосприйняття) - своєрідний стан, рівень розвитку і спрямованості індивідуальної та групової свідомості, здатність до засвоєння норм, принципів, життєвих орієнтацій, суспільних цінностей та адаптації до умов соціального середовища,

можливостей впливу на нього, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь.

МЕТРОПОЛІЯ (від грец. - материнське місто) - імперіалістична держава, що володіє колоніями; столиця; у Стародавній Греції місто-держава (поліс), яке заснувало свої поселення (колонії) на інших землях. Країна, що володіє колоніями, центр.

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ - це цілісна ієрархічна система державних організацій, які здійснюють державну владу і реалізують державні функції.

МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА - система економічних, правових, дипломатичних, ідеологічних, військових, культурних та ін. зв'язків і відносин між народами, державами й групами держав, провідними соціальними, економічними та політичними силами й організаціями, що діють на світовій арені.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО (від англ. *international law*) – сукупність (система) юридичних норм і принципів, що регулюють відносини між державами, а також і іншими учасниками (організаціями, рухами, блоками, групами держав і т.д.), тобто різними суб'єктами міжнародного спілкування.

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА - прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1968 р. Один із основних документів міжнародного товариства з проблем забезпечення і захисту основних прав і свобод людини. Складається з шести частин та 63 статей, що деталізують поняття про громадянські й політичні права та визначають способи міжнародного гарантування прав, зафіксованих у Пакті. Має доповнення у вигляді факультативного протоколу, який визначає порядок його забезпечення.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ (від англ. *international-міжнародний i relations* - зв'язки) - сукупність економічних, політичних, правових, дипломатичних, військових, культурних та інших зв'язків і відносин між державами, соціальними, політичними, економічними силами (суб'єктами), що діють на світовій арені. Домінуючу роль у М.в. відіграють міждержавні відносини. М.в.,

як правило, оформлюються і закріплюються відповідними договорами, мають тривалу історію; докладно охарактеризовані у великій історичній літературі; широко досліджувалися і досліджуються різними науками, вченнями; часто по-різному тлумачаться й оцінюються в різних країнах, концепціях, теоріях, школах, а також лідерами, володарями різних країн, народів і епох.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АКТ - це спільний акт двох або кількох держав, що містить норми права щодо встановлення, зміни або припинення їх прав і обов'язків у відповідній сфері відносин між ними.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ - це особливий вид управління, реалізація гарантованого законом права територіальних спільнот громадян і органів, яких вони обирають, самостійно, під свою відповідальність і від свого імені вирішувати всі питання місцевого значення, діючи в рамках закону і виходячи з інтересів населення.

МОВА ВЛАДИ (від англ.- *power* - влада, але й сила, енергія + *language* - мова) - система всіх засобів і сигналів, за допомогою яких влада будує своє спілкування з людьми (з громадянами чи з підданими). Це манера, прийоми такого спілкування, його нюанси, відтінки, яких безліч в ситуації спілкування влади з багатьма людьми в різних умовах, у різних місцях і в різний час. М.в. може виступати і сприйматися і як суцього владна і як звичайна демократична мова.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНА (від франц. *modern* - новітній, сучасний) - закономірна тенденція функціонування й розвитку політичної системи відповідно до реалій та вимог часу; процес трансформації суспільства, що супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та поглибленням політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, властивих розвиненим країнам, у країнах менш розвинених.

МОНАРХІЯ (від грец. *monos* - один і *arch-* влада, єдиновладдя, єдинодержавність) - це форма державного правління, за якої верховна державна влада в повній або частковій мірі зосереджена в руках однієї особи і, як правило, передається у спадок.

МОНОНОРМА (від грец. *μονο* - один)- це правило поведінки загального характеру, обов'язкове для всіх і недиференційоване за змістом і своєю цільовою спрямованістю на різні соціальні норми.

МОНОПОЛІЯ (від грец.- *μονοπώλιο* - один продаю) – виключне право (виробництва, торгівлі, промислу тощо), що належить одній особі, групі осіб чи державі з метою збільшення прибутків і ліквідації конкуренції.

МОРАЛЬ — це правила поведінки соціального характеру, що формуються у суспільстві стихійно, виникаючи із потреби узгодження інтересів їх членів, засновані на уявленнях людей про добро і зло, виступають мірилом оцінки їх діяльності, закріплюються у свідомості людей, підтримуються їх особистими переконаннями і силою громадської думки та виступають критеріями у їх ставленні одне до одного і до суспільства в цілому.

Н

НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН (від англ.*state of emergency*-чрезвичайне положення) - режим, що вводиться в державі чи на окремих територіях (у регіонах) за особливих обставин на термін, що строго обумовлюється. Як правило, обмежує права громадян, у тому числі вільного пересування. У цих умовах встановлюються і надзвичайні повноваження і вживаються надзвичайні заходи.

НАРОД - історично змінна спільність соціальних груп, яка включає в себе на різних етапах історії класи і прошарки, що беруть участь у вирішенні проблем суспільного розвитку; все населення певного політико-географічного середовища (країни).

НАРОДОВЛАДДЯ (від грец. *demokratia*) - повна влада народу, коли він є її єдиним джерелом і носієм суверенітету. Дає точний переклад грецького слова

демократія. Має, однак, і особливе значення в наповненні, підкреслюючи верховенство народу стосовно органів державної влади.

НАТОВП - короткочасна, внутрішньо й зовнішньо неорганізована контактна група людей, об'єднаних просторовою близькістю й тимчасовими, перехідними інтересами, яка діє позірно одностайно й емоційно, з високим рівнем конформізму. Н. не розмірковує, а підкоряється тільки своїм пристрастям. Характерні риси Н.: нетерпимість, роздратованість, нездатність розсудливо щось обговорювати. Н., як правило, наголошує на своїх правах і мало або зовсім не згадує про свої обов'язки. Для індивідуума в Н. характерні втрата відповідальності за свої дії та анонімність їх сприйняття («як усі»), підвищений конформізм, емоційна збудженість. Обов'язковим елементом Н. є виділення в ньому лідерів, ватажків і підбурювачів (здебільшого це робиться стихійно).

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ - сукупність політичних, економічних, правових, культурницьких, освітніх та інших проблем, що проявляються у процесі внутрішнього та міждержавного спілкування націй, народностей.

НАЦІЯ (від лат. *natio* - народ) - історична спільність людей, що складається у процесі формування спільності території, економічних зв'язків, літературної мови, етнічних особливостей культури й характеру.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ПОЛІТИЧНА (від лат. *political independence*-політична незалежність) - самостійність, суверенність держави у внутрішній і зовнішній політичній діяльності; можливість для різних політичних сил в умовах демократизації суспільства давати власні оцінки діяльності органів влади, парламенту; програм, реформ; пропонувати альтернативні плани і рішення соціально-економічних і політичних проблем. Н.п. повинна спиратися на конституційні й інші правові основи і гарантії, враховувати міжнародний досвід.

НЕЙТРАЛІТЕТ – спосіб міждержавного політичного розвитку; особливий правовий статус держави й зовнішньополітична мета.

НЕФОРМАЛЬНІ ОБ'ЄДНАННЯ - така назва закріпилася за деякими новими громадськими об'єднаннями, які були сформовані з ініціативи людей зі спільними інтересами, цілями, запитамі, що не мають або тривалий час не мали визнання державою.

НОВЕЛИ (від лат. *novellae Iustiniāni, novellae leges*) – у римській юриспруденції – нові конституції (постанови) імператорів, які з'явилися після видання Кодексу Феодосія II 438 р.; пізніше так називали четверту частину Кодексу Юстиніана, у яку вносилися нові закони, що видавалися після 534 р.

НОМЕНКЛАТУРА (від лат. *nomen* - ім'я) - коло посадових осіб, призначення та затвердження яких відноситься до компетенції вищестоящих органів.

О

ОДНОПАРТІЙНА СИСТЕМА - неконкурентний тип партійної системи, що складається з представників або членів однієї політичної партії. Існувала в СРСР, деяких інших соціалістичних країнах. На сучасному етапі поширена в постколоніальних країнах, де поки що не сформувалися сучасна розвинена соціальна структура і відповідний їй політичний плюралізм.

ОЛІГАРХІЯ (від грец. *oligarchia* - влада небагатьох) – політичне та економічне панування, влада, правління невеликої групи людей, а також сама правляча група. Термін було запроваджено Платоном і Арістотелем у V - IV ст. до н.е. для позначення однієї з найгірших, на їхню думку, форм правління, коли „владорюють багаті, а бідні не беруть участі у правлінні". Розрізняють О. аристократичну і фінансову.

ООН (ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ) – (United Nations Organization, UNO) — міжнародна організація, створена в 1945 р. з метою підтримки і зміцнення миру, безпеки і розвитку співробітництва між державами. Діє на основі Статуту ООН. Головні органи: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада по опіці, Міжнародний суд і

Секретаріат, очолюваний Генеральним секретарем ООН. Місцеперебування центральних установ ООН - Нью-Йорк (США). ООН здобула загальне визнання й авторитет. Володіє найбагатшим політичним досвідом.

ОПОЗИЦІЯ (від лат. *oppositio* - протиставлення) - протидія, опір певній політиці, політичній лінії, політичній дії; організація, партія, група, особа, які виступають проти панівної думки, уряду, системи влади, конституції, політичної системи в цілому.

ОРДЕН ЄЗУЇТІВ (Товариство Ісуса) – християнський чернечий орден Римо-Католицької Церкви, який був заснований у 1534 р. іспанцем Ігнацієм Лойолою у Парижі й затверджений Папою Римським Павлом 27 вересня 1540р

ОРУЕЛЛІЗМ - пропагандистське маніпулювання фактами, словами, поняттями та цілеспрямоване спотворення правди, історичного минулого, істини з боку владних структур, які чинять ідеологічний вплив на суспільну мораль через засоби масової інформації та прагнуть досягти цілковитого контролю над суспільством. Термін походить від імені "англійського письменника Е.Блера (псевдонім Дж. Оруелл; 1903-1950) - всесвітньо відомого автора роману-антиутопії "1984".

ОСНОВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ - певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку у конкретно-історичних умовах. Визначаються досягнутим економічним, духовним, соціальним рівнями розвитку людства. Мають бути загальними і рівними для кожної людини.

ОХЛОКРАТІЯ (від грец. *ochlos* - натовп і *cratos* - влада) - домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, "маси"; один із способів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.

II

ПАПА РИМСЬКИЙ – голова католицької церкви і держави Ватикан. Обирається довічно (з 1389 р. завжди з кардиналів) колегією кардиналів.

ПАПСТВО – керівництво католицької церкви, релігійний центр, очолюваний папою римським. П. склалося на основі римського єпископату. У V ст. римські єпископи, що називали себе "папами", домоглися від римського імператора едикту про підпорядкування їм інших єпископів. У XVII ст. створення Папської області поклало початок світської влади пап.

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ (від лат. *parliamentarism, parliamentary system*)-

1) система організації і функціонування верховної державної влади, що характеризується поділом законодавчих і виконавчих функцій при привілейованому становищі парламенту; 2) теорія і практика діяльності парламенту.

ПАРЛАМЕНТ (від лат. *parlate* - говорити, розмовляти) - найвищий законодавчий і представницький орган влади в державі з республіканською формою правління, який обирається населенням.

ПАРТІЙНА СИСТЕМА - сукупність усіх існуючих і діючих у даній країні партій (правлячих та опозиційних), які беруть участь у здійсненні державної влади.

ПАРТІЯ – юридично оформлене об'єднання людей за політичним світоглядом, для досягнення конкретних цілей та захисту спільних інтересів. Інструментом партії є оволодіння політичною владою в державі або взяти в ній участь через своїх представників в органах державної влади та місцевого самоврядування. У демократичних країнах політичні партії керуються інтересами своїх виборців.

ПАРТІЯ ПОЛІТИЧНА (від лат. *partis* - частина, група, відділ) - добровільне об'єднання людей, які прагнуть домогтися здійснення ідей, що їх вони поділяють, задоволення спільних інтересів; організована певним чином частина якоїсь соціальної верстви, класу, покликана висловлювати й захищати інтереси цієї спільноти, домагатися їх дотримання й виконання.

ПАРТОКРАТІЯ - термін уживається для позначення прошарку партійного апарату, який бюрократився й в умовах монополії на владу зосереджує в

своїх руках усі підйоми господарського, адміністративного та політичного управління.

ПАТЕРНАЛІЗМ (від лат. *pater* - батько) - політична доктрина й практика, які виходять із припущення про те, що народ безпосередньо потребує батьківської уваги, турботи й піклування з боку влади, що громадяни, мов неповнолітні діти, без підтримки й сприяння влади не здатні зрозуміти, що є вигідним для них, не в змозі власноруч досягти своєї мети, задовольнити свої потреби.

ПАТРИЦІЇ – родова аристократія у Давньому Римі. Стан цей сформувався ще за родового ладу і піднявся над рядовими членами (плебеями) суспільства, привласнив собі різноманітні привілеї й політичні позиції, насамперед, найвищі державні посади. Ряди П. поповнювалися, передусім, за рахунок дітей, народжених у патриціанському шлюбі. Станова боротьба між П. і плебеями була стрижнем римської історії до 287 до н. е. і зрештою призвела до історичного послаблення позиції П.

ПАЦИФІЗМ (від лат. *pacificus* - миротворчий) антивоєнний рух, представники якого виступають проти будь-яких воєн, незалежно від їхнього характеру й мети. Прихильники П. стоять на позиціях морально-етичного засудження збройної боротьби, яка несе за собою людські жертви. Не визнають вони й справедливих, визвольних воєн, вірять у можливість відвернення масового застосування зброї силою переконання. Пацифістські організації виникли в першій половині ХІХ ст. у США й Великобританії, але найбільшого поширення набули наприкінці нинішнього століття. Міжнародні конгреси пацифістів об'єднували на той час передову частину інтелігенції. Після другої світової війни в умовах зростання мілітаризму розгорнулася боротьба за мир, припинення гонки озброєнь, заборону тер-моядерної та інших видів зброї масового знищення. В цьому русі пацифісти посіли помітне місце. Багато хто з них співпрацює з організованим масовим антивоєнним рухом за розрядку міжнародної напруженості.

"ПІВНІЧ-ПІВДЕНЬ" протистояння – форма відносин у сучасному світі, яка характеризується значними відмінностями в рівнях розвитку держав; "Північ" – синонім розвиненості; "Південь" – синонім низького рівня розвитку держав.

ПІДДАНСТВО -приналежність особи до якоїсь держави, перебування під її юрисдикцією.

ПЛЕБЕЇ (від лат. *plebs*– народ,натовп) - один із прошарків вільного населення у Давньому Римі. До початку III ст. до н. е. стояли поза родовою общиною, не мали громадянських і політичних прав, а також прав на общинну землю. В результаті наполегливої боротьби досягли включення їх до складу римського народу, урівняння в громадянських і політичних правах з патриціями, відміни боргового рабства тощо.

ПЛЕБІСЦИТ (від лат. *plebs* -простолюд і *scitum* - рішення, постанова) - узагальнене опитування громадян з метою виявити їхню думку, волю й позицію щодо якогось спільного й значущого питання.

ПЛУТОКРАТІЯ (від грец. *plutocratia* - влада багатіїв) - політичний лад, за якого влада належить найбагатшим представникам панівного класу.

ПЛЮРАЛІЗМ (від лат. *pluralis* - множинний) – ідейно регулятивний принцип суспільно-політичного й соціального розвитку, що випливає з існування декількох (чи багатьох) незалежних начал політичних знань і розуміння буття; система влади, заснована на взаємодії та протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій.

ПОДІЛ ВЛАДИ - принцип розмежування функцій в єдиній системі державної влади з поділом її на законодавчу, виконавчу й судову гілки влади, які здійснюють свої повноваження кожна самостійно, врівноважуючи одна одну.

ПОЛІС (від гр. *polis* - місто, держава) - особлива форма соціально-економічної та політичної організації суспільства у стародавній Греції й Італії. До складу П. входили місто й прилеглий до нього сільський округ. Населення П. складалося з повноправних громадян (членів общини); вільних, але неповноправних жителів (метеків, періеків, відпущених на волю) та безправних рабів. За політичним ладом П. був демократичною (Стародавній

Афіни) або аристократичною (Спарта) республікою. Державний апарат П. складався з народних зборів повноправних громадян-чоловіків, ради та різних виробничих посад. Полісна організація суспільства спиралася на політичний і економічний суверенітет общини вільних громадян власників і виробників. П. - перше в історії втілення ре-альної єдності політичної структури й громадянського суспільства, що сприяло розвитку характерного для полісної свідомості патріотизму, рух громадянської рівноправності, свідомого виконання законів.

ПОЛІТИКА (від грец. *politika* - державні і суспільні справи) - організаційна, регулятивна й контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямовано на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля ствердження власних запитів і потреб.

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА (від грец. *political power*) -1) право, здатність і можливість соціального суб'єкта (індивіда, групи) нав'язувати, відстоювати і запроваджувати в життя певні політичні погляди, установки і мету, проводити свою волю за допомогою правових і політичних норм і спеціального інструмента — держави. Відбиває політичні позиції, які мають ті чи інші верстви населення, класи, нації і конкретні особи; 2) взагалі вплив і керування в будь-яких політичних організамах - партіях, рухах - безвідносно до того, знаходяться вони у керма державної влади чи знаходяться в опозиції.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА - рівень засвоєння людиною й суспільством політичних ідей, поглядів, концепцій, програм, досягнень суспільно-політичної думки; зрілість і компетентність в оцінках політичних явищ; форма політичної етики, поведінки, вчинків і дій.

ПОЛІТИЧНА ПОЗИЦІЯ (від лат. *positio* - положення, розташування) - вид соціальної діяльності суспільних суб'єктів та їхніх організацій, що характеризує їхнє ставлення до політики та влади.

ПОЛІТИЧНА СВІДОМОСТЬ - опосередковане відображення політичного життя суспільства, суттю якого є проблема влади, формування, розвиток задоволення інтересів і потреб політичних суб'єктів; сукупність поглядів, оцінок, настанов, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають певної самостійності.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА (від грец. *systema* - складене з частин) - сукупність державних і недержавних соціально-політичних інститутів, які здійснюють владу, управління справами суспільства, регулювання політичних процесів, взаємовідносини між соціальними групами, націями, державами, що забезпечують політичну стабільність і прогресивний розвиток.

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ - одна з основних сфер суспільного життя, пов'язана з діяльністю і відносинами індивідів і соціальних спільнот, створених ними політичних інститутів для виявлення інтересів соціальних суб'єктів, а також боротьба за їх реалізацію через посередництво політичної влади у процесі політичного розвитку.

ПОЛІТИЧНИЙ ЛІДЕР - це особистість, що здійснює постійний і вирішальний вплив на суспільство, державу, організацію. Існування інституту політичного лідерства у наш час викликане потребою соціальних систем у збалансованому розвитку і оперативному управлінні.

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС (від лат. *processus* - просування) - хід розвитку політичних явищ; сукупність дій різноманітних течій політичних сил, течій, котрі прагнуть здійснення певних політичних цілей, програм.

ПОЛІТИЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ – існування різноманітних політичних позицій учасників політичного процесу та можливість їх інституціоналізації й представлення на владному рівні.

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ - органи та організації, які формують і впливають на політичні процеси та явища, пов'язані із завоюванням, утриманням і використанням влади в суспільстві та державі. До найважливіших П.І. відносять органи державного управління, які реалізують зовнішню та

внутрішню політику, систему установ законодавчої, виконавчої та судової влади, громадські організації й партії.

ПОЛІТОЛОГІЯ (від грец. *politike* - політика і *logos* - знання) - наука, об'єктом якої є політика та її взаємовідносини з людиною й суспільством; посідає одне з провідних місць у сучасному суспільствознавстві. Щодо П. в зарубіжній та вітчизняній літературі часто вживаються терміни "політична наука", "наука про політику", "політична соціологія", що відображають традиції та особливості національних політичних шкіл.

ПОМОРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ (Майдан) – кампанія протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокори в Україні, організована і проведена прихильниками Віктора Ющенка, основного кандидата від опозиції на президентських виборах у листопаді – грудні 2004 року, після оголошення Центральною виборчою комісією попередніх результатів, згідно з якими нібито переміг – Віктор Янукович. Акція почалася 22 листопада 2004 як реакція на масові фальсифікації, що вплинули на результат виборів. Основним результатом революції було призначення Верховним судом повторного другого туру президентських виборів (не передбаченого прямо законодавством). Внаслідок компромісу, досягнутого фракціями Верховної Ради, після призначення повторного другого туру виборів були прийняті зміни до Конституції, які отримали назву Конституційна реформа 2004. Конституційна реформа зменшила повноваження президента, і, таким чином, знизила рівень значущості спірних президентських виборів. За результатами голосування у повторному другому турі виборів перемогу здобув Віктор Ющенко.

ПОНТИФІКАТ (від англ. *pontiff* – першосвященик; папа римський; *pontificate* – понтифікат, папство) – церковна влада і час перебування на посаді папи римського, один із титулів якого – верховний понтифік.

ПОПУЛІЗМ (від лат. *populus* - народ) - схильність політиків домагатися визнання їхньої громадської діяльності, популярності, вдаючись до простих,

прийнятних для населення аргументів та пропозицій, уникаючи непопулярних, але необхідних заходів щодо вирішення суспільних проблем.

ПРАВО (об'єктивне юридичне) - система загальнообов'язкових правил фізичної поведінки - соціальних норм, встановлених або санкціонованих державою, які виражають волю певної частини соціально-неоднорідного суспільства, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі та забезпечуються державою.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА - тип держави основними ознаками якої є зв'язаність правом, верховенство закону, поділ влади і правовий захист особи, юридична рівність громадянина й держави.

ПРАВОВА ПРОПАГАНДА - цілеспрямована діяльність по формуванню у членів суспільства високого рівня правосвідомості і правової культури, роз'ясненню правової політики і поширенню правових знань, ідей, іншої правової інформації.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ - цілеспрямована діяльність по керівництву управлінню процесом підготовки членів суспільства до виконання правових норм, по підвищенню рівня правосвідомості та правової культури. Зміст правового самовиховання складає діяльність людей по оволодінню правовими знаннями, формуванню позитивних правових мотивів і установок, навичок правомірної поведінки. Правове виховання поділяється на правову агітацію, правову пропаганду, правове навчання.

ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ - форма демократії, за якої громадяни доручають прийняття державних рішень своїм представникам (делегатам, депутатам), уповноважують їх презентувати й відстоювати свої інтереси і, таким чином, через своїх обранців впливають на управління державою.

ПРИВАТНЕ ПРАВО – система норм, які регулюють відносини, засновані на приватних інтересах, незалежності та ініціативі індивідуальних власників і об'єднань (корпорацій) у їх майновій діяльності та в особистих стосунках. На відміну від публічного права, яке регулює і захищає загальні (публічні)

інтереси держави, П. п. спрямоване на захист приватних інтересів відповідно до принципів свободи та рівності всіх суб'єктів.

ПРИНЦЕПС (від лат. *princeps* – голова, ватажок) – у часи Римської республіки – найменування сенаторів, які значилися першими у списку сенату і першими подавали голос, у часи Імперії – титул імператора.

ПРИНЦИПАТ – у Давньому Римі в період ранньої імперії – специфічна форма монархії, за якої формально зберігалися деякі республіканські заклади, але влада фактично належала одній особі – імператору, який іменувався принцепсом.

ПРОКЛАМАЦІЯ (від англ. *proclamation* – оголошення, обнародування) – нелегально виданий друкований текст із закликом до активних політичних дій (демонстрації, страйку, збройного повстання та ін.), різновид політичної листівки.

ПРОТЕКТОРАТ – форма залежності однієї держави від іншої, коли основні питання її суспільно-політичного життя розв'язує на свій розсуд протектор. З початку, термін прийнятий сучасним міжнародним правом, це автономний терен, захищений у дипломатичному або військовому відношенні від третьої сторони сильнішою державою або юридичною особою. В обмін на це, протекторат зазвичай приймає конкретні зобов'язання, які можуть значно варіюватися, залежно від реальної природи їх відносин. Тим не менш, протекторат зберігає достатню міру суверенітету і залишається державою відповідно до міжнародного права.

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО – система правових норм, якими регулюються суспільні відносини у сфері публічної влади. Вперше поняття "П. п." сформульоване римськими юристами в результаті первісного поділу права на дві основні частини залежно від характеру регульованих відносин: публічне (*ius publicum*) та приватне (*ius privatum*).

Р

РАДИКАЛІЗМ (від лат. *radix* - корінний) – ідеологічна та політична течія, яка обстоює необхідність корінних суспільних та політичних змін, що виходять за межі існуючої системи. Р. це прагнення до рішучих, кардинальних методів і дій у політиці. Його використовують для характеристики опозиційних напрямків, крайніх течій в ідеології і політиці (ідеології, політичні рухи, партії, партійні фракції, парламентські угруповання, окремі лідери). Поняття виникло в Британії під впливом Великої французької революції.

РАСИЗМ – це світогляд, а також політичні теорії і практики, що ґрунтуються на расовій дискримінації, на уявленні про поділ людей на біологічно різні групи, тобто на раси на основі особливостей зовнішнього вигляду: колір шкіри, структура та колір волосся, риси обличчя, будова тіла тощо і різному ставленні до людей та їх спільностей залежно від їх приналежності до цих груп (рас). Вони виходять з того, що різні раси та їх представники не є рівноважними за здібностями й можливостями, що існують „повноцінні” та „неповноцінні” раси та нації.

РАТИФІКАЦІЯ (від лат. *ratus* - вирішене, затверджений + *facere* - робити) – 1) Затвердження вищим органом державної влади (монархом, президентом, парламентом тощо) міжнародного договору та згода на його обов'язковість для країни. Є однією зі стадій укладання міжнародного договору, переважно заключною. 2) Затвердження референдумом або спеціально скликаними органами змін або доповнень до тексту конституції, прийнятих парламентом певної країни.

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ (Київський Майдан, Майдан у Києві, Євромайдан та Єврореволюція) – політичні та суспільні зміни в Україні з 21 листопада 2013 до лютого 2014 р., викликані спротивом проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою відмовою від цього курсу. Одними з головних причин протестів стали надмірна концентрація влади в руках президента

Віктора Януковича та його „сім'ї”, небажання народу України миритись з перетворенням країни не лише де-факто, але і де-юре на одну з колоній Росії. Революція на граніті (Студентська революція на граніті) – кампанія широкомасштабних акцій ненасильницької громадянської непокори, організована українською молоддю, переважно студентами. Протести тривали з 2 по 17 жовтня 1990 року в УРСР. Стрижнем протестних подій було студентське голодування на площі Жовтневої революції у Києві (нинішньому Майдані Незалежності). Протести завершилися підписанням постанови Верховної Ради УРСР, яка гарантувала виконання вимог учасників протесту: недопущення підписання нового союзного договору; перевибори Верховної Ради УРСР на багатопартійній основі не пізніше весни 1991 року; повернення на територію УРСР українських солдатів, а також забезпечення проходження військової служби юнаками-українцями винятково на території республіки; націоналізація майна Компартії України та ЛКСМУ; відставка голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола.

РЕГЕНТСТВО (від англ. *regency* – правління, керування) – тимчасове правління однієї чи кількох осіб у випадку хвороби, малолітства чи тривалої відсутності монарха. Державно-правовий інститут Р. виник за доби Середньовіччя і зберігся до нашого часу в державах з монархічною формою правління.

РЕГЛАМЕНТ (від франц. *reglement* і від лат. *regula* - правило) - сукупність норм, настанов і правил, які регулюють організацію роботи, порядок скликання та проведення сесій, з'їздів, конференцій, нарад, зборів, процедуру виборів членів керівних органів, порядок внесення й обговорення питань порядку денного, вироблення та прийняття рішень з них методи визначення доповідача, утворення допоміжних органів, надання прав, обов'язків і повноважень їхнім членам. Р. розробляється й приймається сесіями, з'їздами, конференціями, зборами та керівними органами політичних організацій і покликаний служити забезпеченню їх безперебійної, ефективної й оперативної роботи. Окремі положення Р. бувають предметом гострої політичної, між

фракційної боротьби, позаяк вони можуть впливати на прийняття рішень та їхній зміст.

РЕЖИМ ПОЛІТИЧНИЙ (від франц. *regime* - управління) - сукупність методів, засобів і способів, із допомогою яких владні органи здійснюють управління суспільством і забезпечують своє політичне панування.

РЕЙТИНГ (від *rating* - оцінка, положення) - показник популярності в суспільстві політичних діячів, політичних партій, громадських організацій, їх авторитету і потенційної підтримки виборців, якби в цей момент проводилися вибори. Будучи однією з різновидів суспільної думки, Р. в той же час виступає як результат виявлення ставлення суспільства до тих чи інших суб'єктів поточної політики, як інструмент її зондажу і як фактор впливу на формування суспільної думки.

РЕСПУБЛІКА (від лат. *respublica* – суспільна справа) - держава, в якій органи влади формуються за принципом виборності їх народом; форма державного управління, за якої вища влада належить виборним представницьким органам, а глава держави обирається населенням чи представницьким органом. Розрізняють два основні типи Р. - президентську й парламентську.

РЕФЕРЕНДУМ (від лат. *referendum* - те, що має бути повідомлене) - спосіб прийняття законів та інших рішень з найважливіших питань суспільного життя прямим волевиявленням громадян через усенародне голосування.

РЕФОРМАЦІЯ (від лат. *reformatio* — перетворення, виправлення) — церковно-релігійні й суспільно-політичні течії, спрямовані проти католицької церкви, на повернення до біблійних джерел християнства. Цей широкий рух почався в першій чверті XVI ст. в Німеччині.

РЕЦЕПЦІЯ ПРАВА (від англ. *reception* – прийняття; прийом) – відродження, сприйняття ідей, принципів та положень системи права минулих епох новою системою права (напр.рецепція римського права правовими системами пізніших часів).

РІШЕННЯ ПОЛІТИЧНЕ - політична дія інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію зовнішніх, внутрішніх умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку.

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИЙ - багатовимірний процес, у ході якого в результаті і взаємодії різноманітних політичних сил здійснюються зміни в політичній поведінці, політичній культурі, в самій політичній системі суспільства.

РОЯЛІЗМ- (від франц.*royalisme*, від *roi*-король) – політична течія в Західній Європі, яка ґрунтується на прихильності до монархії.

С

САКРАМЕНТАЛЬНИЙ (від *sacrum* – священний предмет + *legĕre* – збирати, забирати, красти)– який стосується релігійного культу, обрядовий, ритуальний; який став звичайним, узвичаєним; традиційний; який має сумнівну або погану славу; горезвісний.

САТИСФАКЦІЯ (від англ.*satisfaction* – задоволення) – вид політичної відповідальності: держава-порушник задовольняє вимоги держави, яка постраждала; у феодално-дворянському побуті – угамування почуття образи, переважно у формі поєдинку, дуелі з особою, яка образила; у богослов'ї католицизму – задоволення, яке дістає Бог, караючи людей за гріхи.

СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС — сукупна діяльність народів, держав та їх інститутів, соціальних спільностей та їхніх організацій і рухів, які переслідують певні політичні цілі в царині міжнародного життя.

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ (від франц. *secularisation* – віковий, столітній; світський; язичницький)– перетворення державою церковної власності на світську,

державну; вилучення чого-небудь із церковної, духовної власності і передача у світську, цивільну; політика зниження ролі церкви в окремих сферах життя.

СЕНАТ (від лат. *senex* – старий; давній; пізній) – у Давньому Римі один із найвищих державних органів, який затверджував закони і результати виборів, контролював діяльність магістратів, вирішував питання зовнішньої політики, здійснював нагляд за фінансами; верхня палата парламенту в ряді країн Європи, Америки, Азії та в Австралії; у деяких країнах – вищий орган міського управління.

СЕПАРАТИЗМ (від лат. *separatus* - окремий) - рух затериторіальне відокремлення тієї чи іншої частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії за національними, релігійними чи мовними ознаками.

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ - ідеологічна і політична течія, яка виступає за здійснення ідей демократичного соціалізму в усіх сферах життя суспільства; важлива складова політичних лівих сил сучасності, впливова серед робітничих і демократичних кіл Західної Європи.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНА (від лат. *socialis* - суспільний) - процес засвоєння індивідом упродовж його життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить.

СОЦІАЛІЗМ (від лат. *socialis* - суспільний) - вчення і теорії, які стверджують ідеал суспільного устрою, заснованого на суспільній власності в різноманітних формах, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей в залежності від затраченої праці, на основі соціально забезпеченої свободи особистості. Соціально-політична система, в якій процес виробництва і розподілу доходів знаходиться під контролем суспільства. Одна з основних позицій соціалістичного руху є суспільна власність на засоби виробництва, яка замінює собою приватну власність. Передача власності з приватних рук під громадський контроль проводиться для запобігання експлуатації людини людиною, збільшення ефективності його праці, зниження диференціації доходів, забезпечення вільного і гармонійного розвитку кожної

особистості. При цьому зберігаються елементи економічного нерівності, але вони не повинні бути перешкодою для досягнення вищезазначених цілей. Соціалізм – вчення, в якому як ідеал висувається здійснення принципів соціальної справедливості, свободи і рівності; суспільний лад, що ці принципи втілює.

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА - демократична держава, що спирається на широку соціальну основу і здійснює активну соціальну політику, спрямовану на підвищення, стабільне забезпечення життєвого рівня населення, захист і реалізацію прав і свобод громадян, на створення сучасних систем охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення, на підтримку неімущих та малоімущих працівників, на запобігання й успішне вирішення соціальних конфліктів.

СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ (політична соціологія) (*political sociology*) — наука, галузь знань на стику політології і соціології, що користується їхніми ідеями, що бере на своє озброєння їхні прийоми, методи і процедури. Предмет досліджень С.п., власне, сама політика і політичний процес, їхні закономірності, складові елементи і прояви, оцінювані за допомогою методологічних прийомів, моделей і технологій політичної соціології. Головне в С.п. — зміст її емпіричних досліджень, орієнтація на практичні результати, вироблення рекомендацій для підвищення ефективності політичної(державної) діяльності, ролі і впливів політичних партій і лідерів. Вихідні ідеї цієї наукової галузі активно розглядалися ще Платоном, Арістотелем, іншими мислителями. Різні аспекти С.п. розроблялися Макіавеллі, Гоббсом, Монтеск'є, Токвілем, французькими енциклопедистами і ін. Значний внесок в цю науку зробили такі західні вчені кінця ХІ.Х-ХХ ст. як М. Вебер, Г. Моска, Г. Ласуелл, ряду шкіл і напрямків.

СПІВТОВАРИСТВО ПОЛІТИЧНЕ (*political generality*) - суспільна група, яка характеризується спільністю інтересів, наявністю визначених засобів стримування руйнівного насильства, а також установами й інститутами для прийняття і запровадження в життя владних рішень.

СУВЕРЕНІТЕТ (від франц *souverainite* - верховна влада) - незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство, незалежність держави у зовнішніх і внутрішніх справах.

СУВЕРЕНІТЕТ НАРОДУ - це принцип, згідно з яким народу належить уся суверенна повнота влади на території країни, право самому вирішувати свою долю — безпосередньо чи через представницькі органи, брати участь у реалізації політики своєї держави, контролювати діяльність органів державної влади.

СУДОВА ВЛАДА - одна з трьох гілок державної влади; необхідна умова реалізації принципу поділу влади, покликана запобігати можливості змови чи протистояння двох інших гілок влади (законодавчої та виконавчої), створювати перепони, щоб унеможливити виникнення диктатури.

Т

ТАЛІОН – відплата, рівнозначна вчиненому злочину. Принцип таліону – принцип давнього права, за яким злодій мав зазнати через покарання таких самих страждань і збитків, яких він завдав потерпілому.

ТЕОКРАТІЯ (від грец. *θεοκρατία* — боговладдя) – форма державного правління, за якої державна влада зосереджена в руках духовенства або глави церкви. Теократичні держави існували протягом усієї історії людства. Нині, державами теократичного типу є Ватикан, Іран.

ТЕРОРИЗМ (від лат. *terror* - жах, страх) – здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства аж до фізичної розправи з політичними противниками; дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства, політичних вбивств, провокацій.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ (від лат. *tolerantis* - терплячий) – терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій. Є

неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного суспільно-політичного устрою.

ТОТАЛІТАРИЗМ (від франц. *totalitaire* - весь, цілий) - політичний режим і система державної влади з використанням насильницьких засобів у процесі управління суспільством, відсутністю політичного плюралізму й демократичних свобод, обмеженням політичних прав усього населення.

У

УЗУРПАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ (від лат. *usurpatio*- оволодіння) – насильницьке захоплення державної влади або її присвоєння будь-якою партією, організацією, державним органом чи посадовою особою, яким така влада або певний обсяг владних повноважень за конституцією і законами не належить.

УНІТАРНА ДЕРЖАВА (від лат. *unitar* єдність) – форма державного устрою, яка базується на зверхності суверенітету (верховної влади), єдиної держави над державно-адміністративним або національно-територіальними одиницями, на які вона поділена.

УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНЕ - вплив суб'єкта політики на політичну ситуацію з метою забезпечення своїх інтересів; основна ланка будь-якої політичної системи, спрямована на здійснення політичної влади.

УТОПІЯ (від грец. οὐ + τόπος — місце, якого немає) — художнє (іноді алегоричне) зображення ідеального чи наближеного до нього суспільного устрою. Поняття вперше з'явилося у творі Томаса Мора «Утопія» (так в його творі називався острів, на якому було створено ідеальне суспільство).

Ф

ФАШИЗМ (від італ. *fascismo*, від *fascio* - пучок, об'єднання) - крайня, антидемократична, радикально-екстремістська політична течія, яка тяжіє до встановлення терористичної диктатури.

ФЕДЕРАЦІЯ (від лат. *feoderatio*- союз, об'єднання) – форма державного устрою, за якої декілька державних утворень, юридично і політично самостійних, утворюють одну союзну державу; союз, об'єднання кількох громадських організацій.

ФЕМЕНІЗМ (від лат. *Femino*- жінка) – термін для позначення жіночого руху, головною метою якого було й є виборювання соціальних, політичних та економічних прав, рівних з правами чоловіків. Розпочався з Французької революції 1789 р., набув поширення лише протягом ХІХ ст. Перший в історії з'їзд на захист прав жінок було скликано у липні 1848 р. в Сенека-Фоллсі (штат Нью-Йорк), який проголошував рівноправність чоловіків і жінок, виборче право для жінок, право на власне майно (за тодішніми законами майном і заробітком дружини розпоряджався чоловік), вільний вибір професії і доступ до всіх навчальних і духовних установ, зміну закону про розлучення тощо.

ФЕМІНОКРАТІЯ (від лат. *Feminocracy* - влада жінок 1) імовірно, що мала місце як соціальне явище в доісторичний період; 2) явище приходу жінок до влади, на ключові посади в сучасних умовах.

ФОРУМ (від англ. *forum* – суд, юрисдикція) – 1) Площа у Стародавньому Римі, де відбувалися народні збори, влаштовувалися торги і здійснювався суд.

2) Масові представницькі збори, з'їзд, конференція, конгрес.

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ – взяті в комплексі основні напрями або види внутрішньої і зовнішньої діяльності держави, що виражають і конкретизують її сутність та призначення в суспільстві, цілі й завдання державного управління. Головні завдання і цілі держави на тій чи іншій стадії розвитку зумовлюються економічними, політичними та соціальними умовами в суспільстві.

Ц

ЦЕНЗУРА – державний нагляд, контроль за змістом публікацій друкованих видань, видовищ, театр, вистав, кінофільмів, радіо- і телевізійних передач тощо спеціально створеними установами; недопущення чи обмеження поширення ідей, інформації, що вважаються невігідними, небажаними або шкідливими для суспільства, такими, що підривають політичні, соціально-економічні засади держави. Нібито скасована радянською владою в СРСР, але фактично до кінця його існування контролювала засоби масової інформації та ін. форми її пошире.

ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ (від лат. *centralis* - серединний) - політичний процес, на основі якого формується централізм як управлінська політична система з властивими їй вертикальною структурою та субординацією, концентрацією влади в єдиному центрі.

ЦЕНТРАЛІЗМ - система управління (або організація), що ґрунтується на принципі суворого підпорядкування місцевих установ (органів) вище стоящим, при цьому вся система управляється з одного центру.

ЦЕНТРИЗМ - ідейно-політична течія, яка виникла в ході боротьби реформістських і революційних партій, намагалася розв'язати суперечності між ними в програмних і тактичних питаннях робітничого руху. Поширена думка, що в основі центризму лежить здоровий глузд, почуття міри, філософія компромісу, опертя на правову державу, готовність обстоювати інтереси кожної людини, ставлення до політичної боротьби як до гри соціальних сил.

ЦЕРКВА ДЕРЖАВНА – форма, модель державно-церковних відносин, за якої одна з релігій (церква, віросповідання, конфесія) на законодавчому рівні проголошується привілейованою, панівною у країні та в тій чи іншій формі поєднується з державою. Ц.д. є складовою державного апарату, виконує певні повноваження державно-владного характеру, здійснює державно-політичні, адміністративно-правові функції. Ц.д. на основі закону отримує з боку держави часткове або повне фінансування своєї діяльності (субсидії з капіталовкладень, землю у власність, звільнення від податків тощо).

ЦИВІЛІЗАЦІЯ (від лат. *civilis* - громадянський) – форма спільного життя людей, якій притаманне відтворення власної матеріальної та соціально-політичної структури відносин на основі пріоритету властивих їй духовних норм, цінностей та ідеалів. Ц. форма існування живих істот, наділених розумом; синонім культури, сукупність духовних і матеріальних здобутків суспільства; ступінь розвитку матеріальної й духовної культури, суспільного розвитку загалом; процес становлення громадянського суспільства; відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі й часі, що може мати ієрархічні рівні (антична, елліністична, афінська) . Термін запроваджений В.Мірабо (1757 р.) і використаний Д. Фергюсоном, а пізніше – Л.Морганом та Ф.Енгельсом у періодизації історії для позначення вищої, після дикості й варварства, епохи.

ЦІННОСТІ (від англ. *values*) – позитивна або негативна значимість об'єктів навколишнього світу для людини, соціальної групи, суспільства в цілому, обумовлена не їх властивостями, а залученням у сферу людської життєдіяльності інтересів і потреб, соціальних відносин; критерій і способи оцінки такої значимості, виражені в моральних принципах і нормах, ідеалах, установках, цілях. Розрізняють матеріальні, суспільно-політичні й духовні Ц.; позитивні й негативні.

ЦІННОСТІ НАЦІОНАЛЬНІ – притаманні суспільству або окремому народу країни матеріальна, інтелектуальна і духовна власність та досягнення, що становлять основу його матеріального й морального існування і розвитку та визначальним чином справляють вплив на формування системи національних інтересів і цілей, є їх базовим компонентом. Тому Ц.н. є основою національної безпеки.

ЦІННОСТІ ПОЛІТИЧНІ (від англ. *political values*) – упорядковані за важливістю критерії або стандарти, за якими оцінюються об'єкти, явища, процеси політичного життя, ідеї, переконання, або ж ідеальні моделі певного стану, які впливають на орієнтацію суб'єкта у світі політики, на його

політичний вибір чи поведінку. Ц.п. є орієнтирами і регуляторами політичної свідомості, політичних відносин та політичної практики.

Ч

"ЧЕТВЕРТА ВЛАДА" (від англ. "Fourth Estate" - "четвертий стан", преса) - образне осмислення й оцінка в сучасному житті засобів масової інформації, що нині по силі впливу на людей практично стали в один ряд із трьома владами - законодавчою, виконавчою, судовою.

Ш

ШОВІНІЗМ (від франц. *chauvinisme* - від імені капрала наполеонівської армії А.Шовіні) - агресивна форма націоналізму, проповідь національної виключності, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої нації; національно забарвлена пихатість, схильність до розпалювання національної ворожнечі й ненависті. Ш. – пропагування переваги одного народу (нації) над іншими народами (націям) й обґрунтування „права” на дискримінацію та пригнічення інших націй. Агресивна форма націоналізму, яка вирізняється гіперболізованим, войовничим патріотизмом у поєднанні з авторитаризмом і пропагандою ідей національної винятковості та військової переваги держави або нації в суспільно-політичній думці та масовій свідомості. Побуває під час війн, військових конфліктів, передвоєнних ситуацій та в атмосфері масової істерії.

ШОК ПОЛІТИЧНИЙ (від франц. *shoe*, англ. *shock*) - у політичній практиці поняття, запозичене з медицини (реакція людського організму на надзвичайні подразники, що виражається важкими розладами життєвих процесів).

ШТУРМ (від нім. *sturm*) — рішуча атака, іспит людських сил і можливостей; рішучі дії влади і її прихильників, а часом і опозиції.

Ю

ЮСТИЦІЯ (від англ. *justice* – справедливість) – 1. Правосуддя. 2. Система судових та пов'язаних з їх діяльністю установ. Крім судів, до цієї системи включають прокуратуру, органи слідства, адвокатуру, нотаріат тощо. Об'єднуючими засадами для них є їх покликання служити торжеству правосуддя, законності й справедливості, забезпеченню прав громадян.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – це передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких зазнає особа за вчинене правопорушення.

Я

ЯКОБІНЦІ - революціонери, члени паризького політичного клубу часів Французької революції кінця 18 ст. Від назви приміщення в монастирі святого Якова в Парижі, де вони збиралися. Якобінська диктатура — період найвищого піднесення Великої французької революції, найбільших глибоких перетворень в країні, але водночас і період масових репресій і розправ зі справжніми і вигаданими ворогами республіки

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – 543 с.
2. Політологічний словник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – Київ: МАУП, 2005. – 792 с.
3. Словник юридичних термінів: навчальний посібник / уклад. В. П. Марчук. – Київ: МАУП, 2003. – 128 с.
4. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Бибик, Г. М. Сюта. – Харків: Фоліо. 2006. – 623 с.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2003.

ЗМІСТ

Передмова	3
А	4
Б	7
В	10
Г	14
Д	16
Е	21
Є	22
З	23
І	26
К	29
Л	32
М	33
Н	37
О	39
П	40
Р	49
С	52
Т	55
У	56
Ф	57
Ц	58
Ч,Ш	60
Ю,Я	61
Використана література	62

Довідкове видання

Бакланова Наталія Михайлівна

**Історія політико-правових вчень
Термінологічний словник**

Технічний редактор	Корчевська В.В.
Підписано до друку	30.04.2021
Друк. арк.	3.0
Тираж	50 прим.